

Kartellregistret

Kartellregistrets historia, 1946-1993

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte.....	4
1.3 Rapportens disposition.....	4
2 Kartellregistret	6
2.1 Inledning.....	6
2.2 Kartellregistret.....	6
2.2.1 Lagstiftningen.....	7
2.2.2 1982 års konkurrenslagstiftning.....	7
2.2.3 Anmanings- och registreringsförfarandet.....	8
2.2.4 Kartellregistret går i graven.....	9
3 Karteller – en teoretisk bakgrund	10
3.1 Inledning.....	10
3.2 Karteller.....	10
3.3 Kartellregistrets organisation.....	11
3.3.2 Sammanhållningen av en kartell.....	12
3.3.3 Nyetableringar.....	14
3.4 Marknadsdelning.....	15
3.5 Branschorganisationernas betydelse för samarbete.....	15
3.6 Sammanfattande slutsatser.....	16
4 Data från kartellregistret	16
4.1 Inledning.....	16
4.2 Kartellregistrets innehåll.....	16
4.3 Kartellregistrets tillförlitlighet.....	18
5 Karteller i Sverige 1963 – 1991	19
5.1 Inledning.....	19
5.1.1 Indelningen av avtal.....	20
5.2 Kartellavtal 1963 och 1967.....	20
5.2.1 Rör.....	26
5.3 Karteller i Sverige 1971.....	26
5.4 Nyregistrerade avtal perioden 1971-74, 76 samt 1983-88.....	28
5.5 Sammanfattande slutsatser 1963-88.....	29
5.6 Horisontell samverkan 1991.....	30
5.6.1 Data från SPKs rapportserie 1992:3.....	31
5.6.2 Resultat från SPKs sammanställning över horisontell samverkan 1991.....	31
6 Tidigare studie	37
7 Karteller efter 1993	38
7.1 Inledning.....	38
7.2 Nuvarande förbudslagstiftning.....	38
7.3 Misstänkta eller dömda karteller.....	39
7.3.1 Petroleum produkter.....	39
7.3.2 Volvoåterförsäljare.....	40

7.3.3 Byggbranschen.....	40
7.3.4 Plaströr.....	42
7.3.5 Övriga.....	43
8 Avslagna ansökningar om undantag och beviljande för icke-ingripandebesked.....	44
8.1 Icke-ingripandebesked.....	44
8.2 Prissamarbeten.....	45
8.3 Andra ingripanden.....	46
8.3.1 Petroleumprodukter.....	46
8.3.2 Samfärdsel.....	46
8.3.3 Skogsbolag och sågverk.....	47
8.3.4 Övriga.....	47
8.4 Samarbeten inom branschorganisationer som inte beviljats undantag eller icke-ingripandebesked.....	47
9 Avslutning.....	48
Litteratur och källförteckning.....	49
Bilaga.....	50

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Mellan 1946 och 1993 registrerades sammanlagt 4777 kartellavtal i ett offentligt register, kartellregistret. Tanken med registreringen var att synliggöra omfattningen av konkurrensbegränsande avtal inom svenskt näringsliv, och på så vis kunna förebygga eventuell skadlig verkan från dessa. Vid kartellregistrets begynnelse var synen på konkurrens en annan än vad den gängse uppfattningen är idag, och samverkan mellan företag var i stort sett tillåtet i såväl vertikala som horisontala led. Konkurrenslagstiftningen skärptes emellertid under den tid registreringen pågick och 1 juli 1993 inträdde den nuvarande lagstiftningen, som i princip innebär ett förbud mot all samverkan. Därmed upphörde även registreringen av konkurrensbegränsande avtal.

Registreringen byggde på ett anmaningsförfarande. Näringsidkare var med andra ord inte skyldiga att meddela när ett konkurrensbegränsande avtal ingåtts, utan endast vid anmaning från myndigheten. Vidare innebär registreringen inte heller någon ingående prövning av huruvida avtalet kunde komma att innebära en verklig begränsning av konkurrensen eller inte och någon utförlig definition av begreppet konkurrensbegränsning medtogs aldrig i lagtexten. Av denna anledning innehåller kartellregistret antagligen stora luckor då många betydande avtal kan ha förblivit oregistrerade, samtidigt som många harmlösa karteller registrerades. Kartellregistret bör också ses som en underskattning av den samverkan som förekom inom svenskt näringsliv mellan 1946 och 1993, och registret ger dessutom oftast en begränsad information om de karteller som registrerades. Men trots sina brister och knappheter erbjuder kartellregistret ändå ett unikt tillfälle att studera karteller i Sverige.

1.2 Syfte

Syftet med denna rapport är dels att presentera en historik och bakgrund till kartellregistret, problem med dess tillförlitlighet, samt i grova drag konkurrenslagstiftningen och lagstiftningen kring registreringen. Men även att kartlägga och försöka skapa en överblick över de karteller som registrerades under den nästan ett halvt sekel långa perioden. Då man rimligen kan anta att de strukturer som inom vissa branscher som gjorde att man ville och kunde samarbeta fortfarande existerar, kanske kartellregistret även kan ge en fingervisning om var kartellerna finns idag. Kanske är kartellregistret ur denna synvinkel inte enbart intressant ur ett historiskt perspektiv. En genomgång av avslöjade eller misstänkta karteller efter 1993 presenteras därför också i slutet, med kommentarer över huruvida man kan koppla dessa fall till kartellregistrets innehåll. Då det i flera av fallen finns någon typ av korrelation är det kanske också en indikation på att kartellregistret trots allt kan vara en värdefull kunskapskälla. För att ge ett stöd till den information som registret ger presenteras också ett avsnitt som behandlar karteller ur en teoretisk synvinkel, och i en bilaga hittas en manual för hur man orienterar sig i registret.

1.3 Rapportens disposition

I *kapitel 2* redogörs för bakgrunden och historiken till kartellregistrets uppkomst och upphörande, lagstiftningen kring kartellregistret samt registrerings- och anmaningsförfarandet. *Kapitel 3* behandlar var man, i teorin åtminstone, man kan förvänta sig att hitta karteller i relativt stor utsträckning och vilka faktorer som gynnar kartellbildning. *Kapitel 4* redogör för vad som finns respektive inte finns i kartellregistret, samt tar upp problem med dess tillförlitlighet. I *kapitel 5* presenteras sedan en sammanställning av kartellregistrets innehåll. Då registret är mycket omfattande har vissa årtal valts ut, valet av dessa årtal är till största del beroende på att det för dessa tidpunkter gjorts sammanställningar

av registrets totala innehåll. Dessa årtal är 1963, 1967, 1971 och 1991. För årtalen 1971-74, 76 samt 83-88 presenteras, då någon sammanställning av registrets totala innehåll under perioden 1972 – 90 inte gjorts, en sammanställning av det totala antalet nyregistrerade avtal. Sammanställningen över horisontal samverkan 1991 tar även med data från andra källor än kartellregistret. Som komplement till den statistik som presenteras i tabeller redogörs det även för några enskilda kartellavtal. I *kapitel 6* presenteras en tidigare studie av Fölster & Peltzman (1995) där man använt sig av kartellregistrets data. I *kapitel 7* presenteras kortfattat den nuvarande förbudslagstiftningen och sedan 13 fall med misstänkta eller dömda karteller i Sverige efter 1 juni 1993. I anslutning till dessa redovisas även avtal från kartellregistret som har någon form av koppling till de kartellfall som redovisas, samt generella kommentarer med avseende på data som presenteras i kapitel fem. *Kapitel 8* redogör för ansökningar om icke-ingripande besked och/eller undantag som fått avslag, vilket är ett tecken på att man samverkat på ett sådant sätt att det strider mot den nuvarande förbudslagstiftningen. Slutligen rundas rapporten av med en avslutande diskussion i *kapitel 9*.

2 Kartellregistret¹

2.1 Inledning

Detta avsnitt har till syfte att översiktligt presentera bakgrunden för kartellregistrets uppkomst och upphörande, vad som finns i registret, konkurrenslagstiftningen och registreringsförfarandet. I bilaga 1 presenteras, för den som är intresserad, en manual för hur man enkelt orienterar sig i registret samt i vilka tidskrifter man hittar sammanfattningar och sammanställningar av avtalen och registrets innehåll.

2.2 Kartellregistret

Även om man idag inte betraktar kartellsammanslutningar med blida ögon så har det inte alltid varit så. Synen på konkurrens skiljde sig i början på nittonhundratalet från den som de flesta har idag och man menade att kartellerna var ett sätt att komma förbi konkurrensens skadliga verkningar. En av de positiva effekter som sammanslutningarna före andra världskriget² ansågs föra med sig var kopplat till storskalig produktion. Höga kapitalkostnader gjorde det då svårt att avbryta produktionen, och företagen fortsatte därför ofta att producera även om efterfrågan sjönk, vilket ledde till överproduktion och sänkta priser. Fördelen med karteller och truster³ var därför, menade många, att de gav möjlighet att reglera produktionen i förhållande till behovet och tillgodosåg därmed förutom rent privatekonomiska intressen även samhällsekonomiska sådana. För att undvika missbruk av den makt en sådan koncentration kunde komma att innebära ansåg man emellertid att hemlighetsmakeriet kring kartellerna kunde vara destruktivt, och att insyn från media och statsmakt därför var nödvändig.⁴

Som en konsekvens av enskilda monopolistiska sammanslutningar tog man 1911 för första gången upp frågan om konkurrensbegränsningar inom svenskt näringsliv. Följden blev att en offentlig utredning rörande förekomsten av karteller och dess inverkan på näringslivet tillsattes. Första världskrigets utbrott orsakade emellertid att utredningen inte fullföljdes.

Till följd av inflationen efter första världskriget riktade många länder igen, däribland Sverige, uppmärksamheten på frågan om de monopolistiska sammanslutningarna och deras inverkan på prisbildningen, och om behovet av särskild lagstiftning på detta område. 1920 tillsattes därför en kommitté för att utarbeta ett förslag till en provisorisk lagstiftning rörande statskontroll över truster och monopolistiska sammanslutningar inom produktion, handel och transportväsende. Kommittén fann att monopolistiska företag och sammanslutningar utövade ett sådant inflytande på prissättning och omsättningsförhållanden inom vissa grenar av näringslivet att åtgärder från staten var nödvändiga. 1925 utfärdades följaktligen också en lag där man, när man ansåg särskilda skäl föreligga, närmare skulle undersöka företag och sammanslutningar som kunde antas vara av monopolistisk natur. Lagstiftningen utnyttjades dock endast i ett begränsat antal fall.

Redovisning av konkurrensbegränsande överenskommelser i ett offentligt register, kartellregistret, lagstadsades den 29 juni 1946. Motiveringen var att konkurrensbegränsande avtal av skilda slag vunnit en så stor omfattning att det fanns anledning att förvänta sig en ökning av denna företeelse.⁵ Syftet med lagstiftningen var inledningsvis att förebygga skadlig

¹ Innehållet i denna del baseras huvudsakligen på Mats Modins artiklar i tidskriften Konkurrens 1999:1-3.

² Detta var alltså en tid då efterfrågan kunde fluktuera kraftigt.

³ Truster skiljer sig åt från karteller i det hänseendet att man inom en trust underordnar produktionen en gemensam ledning, till skillnad från en kartell där företagen endast samarbetar.

⁴ Se tex Ljunggren (1911), eller Trustslagstiftningskommitténs betänkande, 177-212.

⁵ Se Regeringens proposition nr 264/1946

verkan av konkurrensbegränsning, dels genom registrering, dels genom särskild underökning. Myndigheten som skötte registreringsverksamheten skulle på så sätt kunna kartlägga förekomsten av ofullständig konkurrens och verksamheten skulle vara ett medel för att för att skärpa vaksamheten i fråga om eventuella missbruk.

2.2.1 Lagstiftningen

1946 års konkurrenslagstiftning innebar att yrkesutövare eller sammanslagning av yrkesutövare enligt 2 §, efter anmaning från myndigheten, var skyldiga att anmäla en konkurrensbegränsande överenskommelse som berörde pris, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden i Sverige. Efterkoms inte anmaning att lämna uppgift kunde lämpligt vite utdelas. Anmälan av konkurrensbegränsande avtal var således inte obligatorisk, men frågan om obligatorisk anmälningsskyldighet utan föregående anmaning diskuterades. Man beförde emellertid att den berörda myndigheten då skulle bli överhopad med förfrågningar och ansåg det därför vara mer lämpligt att avgörandet om hur långt registreringen ur praktiska synpunkter skulle sträckas låg hos övervakningsmyndigheten, som då kunde koncentrera sig på de väsentliga sektorerna av näringslivet. En ytterligare fördel med anmaningsförfarandet ansågs vara att registreringen kunde ske successivt och att man då skulle vinna effektivitet, samt att man kunde precisera vad för slags överenskommelse som skulle anmälas, vilket knappast vore möjligt i en lagtext. Registrerings och övervakningsverksamheten utövades enligt lagstiftningen av kommerskollegium, med undantag av bankväsendet och försäkringsväsendet, vilket sköttes av bank- respektive försäkringsinspektionen.

1953 skärptes konkurrenslagstiftningen och hade nu i större avseende än tidigare karaktären av missbrukslagstiftning. För att förstärka skyddet mot skadliga konkurrensbegränsningar möjliggjordes nu motverkande av konkurrensbegränsning från myndighetens sida. 1956 ersattes också 1946 års lagstiftning med uppgiftsskyldighet⁶ rörande pris och konkurrensförhållanden, och i samband med detta fick den nyinrättade myndigheten Statens Pris och Kartellnämnd (SPK) överta Kommerskollegiums uppgift på området.⁷ Registreringsverksamheten beträffande bank och försäkringssektorn skulle dock fortfarande skötas av bank- och försäkringsinspektionen. 1956 års lagstiftning innebar hursomhelst inte någon saklig förändring ifråga om vilka avtal som skulle införas i kartellregistret, och den lagstadgade uppgiftsskyldigheten om konkurrensbegränsande avtal först efter anmaning bevarades även i 1956 års lagstiftning. Begreppet konkurrensbegränsning hade också samma innebörd i den nya lagstiftningen. Nytt var dock att konkurrensbegränsningar som berörde inköpsidan nu i princip också omfattades av lagstiftningen.

2.2.2 1982 års konkurrenslagstiftning

1982 års konkurrenslagstiftning innebar en mer restriktiv policy gentemot konkurrensbegränsande avtal och utökade möjligheten för myndigheter att motverka företagens egna konkurrensbegränsande åtgärder som ansågs framkalla ekonomiskt skadlig verkan. Exempel som gavs på detta i lagstiftningen var prissamverkan, marknadsdelning och prisdiskriminering. Med skadlig verkan menades att en konkurrensbegränsning förelåg och att denna hämmade effektiviteten, påverkade prisbildningen eller hindrade annans näringsutövning.⁸ Nytt var förbudsprincipen, som kom till uttryck genom två kriminaliserade handlingsregler: bruttoprisförbudet och anbudskartellförbudet. Vad gäller bruttoprisförbudet berörde det vertikala bruttopriser, dvs ledning till försäljare i ett senare led att sätta ett fast

⁶ Med uppgiftsskyldighet menades att den berörda myndigheten var skyldig att föra ett register över konkurrensbegränsande avtal inom svenskt näringsliv, inte att företagen själva var skyldiga att anmäla dessa.

⁷ Se SFS 1956:245

⁸ Pris & Konkurrens 1983:1

bruttopris som varken får överskridas eller underskridas, men även minimipris, som får överskridas men inte underskridas. Anbudskartellförbudet innebar ett förbud mot att vid en anbudstävling tillämpa ett gemensamt förfarande eller utöva påtryckning på en annan näringsidkare.⁹ Utgångspunkten för 1982 års konkurrenslagstiftning var dock det faktum att konkurrensbegränsningar inte behövde vara skadliga, utan ibland rent av nödvändiga ur en samhällsekonomisk synvinkel. Möjligheten till ingripande vidgades dock påtagligt i den nya lagstiftningen.

Om en konkurrensbegränsning ansågs ha skadlig verkan hade MD mandat att förhindra detta och vidta motverkande åtgärder. Med andra ord kunde MD, när man ansåg att skadlig verkan förelåg, även motverka eller förhandla bort horisontala samarbeten, trots att inget sådant generellt förbud återfanns i konkurrenslagstiftning. I och med denna mer restriktiva lagstiftning fick registreringsverksamheten också, från att ha varit huvudsaklig del i konkurrenslagstiftningen, en mer undanskymd plats.

2.2.3 Anmanings- och registreringsförfarandet

Vid anmaningsförfarandet skickade SPK en skrivelse där man förklarade att uppgift skulle lämnas rörande den i varje fall aktuella konkurrensbegränsande överenskommelsen, samt överenskommelser av samma slag som gällt tidigare men som upphört gälla. Vid överenskommelser angående riktpriiser eller normer för prissättning och kalkylering utfärdade av en förening skulle även dessa registreras. Uppgiftsskyldigheten gällde vidare skriftlig och muntlig överenskommelse, tillfällig, riksomfattande och lokal. Överenskommelser som gällde enbart den svenska exportmarknaden behövde dock inte redovisas. Vid anmälan om en konkurrensbegränsande överenskommelse skulle myndigheten ha en kopia av överenskommelsen, eller en fullständig redogörelse för dess innehåll om överenskommelsen var muntlig. Övriga handlingar som skulle bifogas var uppgifter som på något sätt bidrog till att öka förståelsen av överenskommelsens innebörd, såsom protokoll, prislistor, rabattföreskrifter, medlemsförteckning mm.

Registrering av konkurrensbegränsande överenskommelser som anmälts, eller sådana man fick kännedom om, sköttes enligt lagen om uppgiftsskyldighet av SPK. Med överenskommelse menades stadgar antagna av sammanslutning av företagare samt av sådan sammanslutning utfärdade föreskrifter eller bestämmelser. Registreringen gick till så att SPK upprättade en sammanfattning av det konkurrensbegränsande avtal som anmälts. Förutom direkt konkurrensbegränsande bestämmelser medtogs i sammanfattningen även bestämmelser som inte var av konkurrensbegränsande art, men som kunde tänkas bidra till att öka förståelsen av avtalets innehåll. Den registrerade sammanfattningen, jämte de handlingar varpå den var grundad, försågs sedan med ett registreringsnummer och utgjorde tillsammans en akt i kartellregistret. Sammanfattningarna publicerades sedan i myndighetens tidskrift, och de kompletta uppgifterna arkiverades. Registret var i princip offentligt men vissa avtal kunde, när särskilda omständigheter förelåg, såsom skydd av affärshemligheter, skyddas av sekretess, som dock gällde i högst 20 år.

I vissa fall kunde tveksamheter uppstå huruvida ett avtal föll under registreringsplikten¹⁰ eller ej. En bidragande orsak till tveksamheterna var att det varken i 1946 eller 1956 års lagstiftning fanns någon utförlig definition av begreppet konkurrensbegränsning. I det

⁹ Regeringens proposition 1981/82:165, 13 §

¹⁰ Registreringsplikten innebär här alltså inte att de som hade ett kartellavtal var skyldiga att anmäla detta till dem berörda myndigheten, utan att myndigheten hade en skyldighet att föra ett register med konkurrensbegränsande avtal.

betänkande som låg till grund för 1956 års lagstiftning uttalades att konkurrensbegränsning, i vidaste mening, borde förstås som varje omständighet som kunde innebära eller ha till följd att konkurrensen inte blev tillräckligt fri eller ohämmad.¹¹ Någon definition togs emellertid aldrig med i lagtexten.

2.2.4 Kartellregistret går i graven

År 1989 tillsattes en statlig kommitté för att utreda hur konkurrenspolitiken skulle kunna förstärkas ytterligare. Prissamarbete hade sedan länge varit förbjudet i många länder, bland annat i USA och EG, i såväl horisontala som vertikala led. Man menade att horisontala prissamarbetens skadliga konsekvenser hade starkt teoretiskt stöd. När det gällde vertikal samverkan hade modern forskning emellertid visat på att samhällsekonomiska vinster ibland kunde förknippas med detta. Den dåvarande svenska lagstiftningen innehöll inte något förbud mot horisontala prissamarbeten, dock vertikala, och man fann det därför angeläget att kartlägga effekterna av horisontalt samarbete på prissättning och prisutvecklingen. För att genomföra detta utförde SPK för kommitténs räkning en kartläggning av de olika former av horisontala prissamarbeten som förekom i Sverige. Till detta använde man sig av dels kartellregistret och dels branschgenomgångar. Man fann då att kartellregistret inte innehöll någon fullständig redovisning av antalet konkurrensbegränsande överenskommelser, samt att då en prisrekommendation som utfärdats av en branschorganisation, och som angetts vara riksomfattande eller lokal, hade ingen uppföljning av hur stor del av marknaden som mer eller mindre följde rekommendationen gjorts. Då kommittén 1992 genomförde sin utredning omfattade registret 1250 gällande överenskommelser och totalt 4777 registrerade kartellavtal. Kommittén konstaterade att NO sedan många år löpande granskat kartellregistreringarna och att sådana avtal som ansågs medföra skadlig verkan och som med då gällande regelsystem kunnat angripas förhandlats bort eller justerats.

Ett förslag på en sammanslagning av NO och SPK till en myndighet, Konkurrensverket, lades även fram av kommittén. Man erinrade sig vidare att registreringen krävde en hel del resurser, att det innehöll luckor på så sätt att många skadliga karteller inte registrerats, samtidigt som en stor del av registret innehöll harmlösa sådana. Registreringen innebar heller inte någon ingående prövning av huruvida kartellen kunde komma att skada konkurrensen och NO hade haft en begränsad nytta av kartellregistret. En stor del av de registrerade kartellerna hade också avsett pris och/eller marknadsdelningskarteller, vilka kommittén nu föreslog förbud mot. Mot denna bakgrund menade man att den lagstadgade skyldigheten om att föra ett kartellregister skulle upphöra och att det istället skulle vara upp till myndigheten att avgöra omfattningen på registret.

År 1992 lade regeringen fram ett nytt förslag till konkurrenslagstiftning, avsedd att ersätta 1982 års lagstiftning.¹² Förslaget föreskrev i princip ett förbud mot alla typer av konkurrensbegränsande avtal, med möjlighet för undantag eller att ansöka om icke-ingripande besked.¹³ Av denna anledning ansåg man det även överflödigt att behålla den lagstiftade skyldigheten om att föra ett kartellregister. 1993 upphörde således uppgiftsskyldighetslagen om att SPK skulle föra ett register över konkurrensbegränsande avtal. Kartellregistret var ett avslutat kapitel i konkurrenspolitiken.

¹¹ Se SOU 1955:45, s 122

¹² Se Regeringens proposition 1992/93:56

¹³ Undantag och icke-ingripandebesked kommer att behandlas i kapitel 8.

3 Karteller – en teoretisk bakgrund

3.1 Inledning

Denna del är tänkt behandla karteller och kartellbildningar ur ett teoretiskt perspektiv, belysa på vilka marknader man i större utsträckning än andra kan förvänta sig att hitta dem, och vad som karakteriserar dessa marknader, ta upp faktorer som gynnar, respektive missgynnar kartellbildningar. Samverkan mellan företag kan ta många olika skepnader, och behöver inte nödvändigtvis vara en olaglig aktivitet. Den typ av samverkan som ibland kallas ”hard core” karteller är emellertid alltid att betrakta som olaglig, och företag som deltar i en sådan aktivitet och blir avslöjade döms till att betala stora bötesbelopp. OECDs definition av en ”hard core” kartell lyder:

”...an anticompetitive agreement, anticompetitive concerted practice, or anticompetitive arrangement by competitors to fix prices, make rigged bids, establish output restrictions or quotas, or share or divide markets by allocating customers, suppliers, territories, or lines of commerce.”

3.2 Karteller

Skillnaden mellan företag som samarbetar och inte samarbetar kan förenklat sägas vara att de som konkurrerar med varandra inte tar hänsyn till de övriga företagen när de beslutar om priser och kvantiteter, vilket gör att en reduktion av kvantiteten eller höjning av priset från ett företag sannolikt endast leder till en lägre marknadsandel och därmed lägre vinst. De som samarbetar, å andra sidan, försöker att gemensamt maximera sin vinst så att varje enskild kartellmedlem ska få en maximal vinst och tar därför hänsyn till sina konkurrenter när man sätter pris och kvantitet. Detta gör att man i en kartell ibland gemensamt kan hålla kvantiteten på en sådan nivå att priset blir högre jämfört med när man inte samarbetar, i bästa fall ett monopolpris. Därför är utbudet också i regel lägre, och priserna högre, när företagen samarbetar, i motsats till när de konkurrerar med varandra.

Kartellens förmåga att öka vinsterna beror bland annat på efterfrågans elasticitet.¹⁴ Ju mer oelastisk efterfrågan är, desto större är kartellens förmåga att höja priset utan att försäljningsvolymen minskar avsevärt, vilket i så fall ger en ökning av vinsten. Nyetableringar, varor som är nära substitut och företag på marknaden som inte deltar i kartellsamarbetet gör emellertid ofta efterfrågan mer elastisk. Företag som står utanför samarbetet kan genom att sätta ett pris strax under kartellens ta en större marknadsandel, vilket reducerar kartellens förmåga att hålla priset på en hög nivå. Nyetableringar minskar med tiden kartellens andel av marknaden, och ökar i och med det efterfrågeelasticiteten på lång sikt. Varor med nära substitut har därför generellt en relativt elastisk efterfrågan då kunderna tenderar att föredra dem istället när priset på kartellens produkt blir högre. Dessa faktorer minskar följaktligen kartellens förmåga att öka vinsterna och därmed sannolikt även antalet karteller.

Marknader med en hög koncentration anses generellt ha en högre frekvens av karteller jämfört med marknader med ett större antal producenter. Förenklat kan man säga att ju mer oligopolistisk struktur en marknad har, desto större anses sannolikheten bli att man ska hitta karteller på den.¹⁵ Marknader där kartellbildningen är mer frekvent än andra liknar ofta

¹⁴ Med efterfrågeelasticitet menas i grova drag hur mycket efterfrågan minskar/ökar när priset ökar/minskar. En låg efterfrågeelasticitet innebär att en prishöjning endast ger upphov till en mindre reducering av efterfrågan, och tvärtom.

¹⁵Se Carlton & Perlof

varandra i flera avseenden: ett stort ömsesidigt beroende mellan företagen och homogena produkter, få säljare och få kunder, höga fasta kostnader, små möjligheter att öka produktionskapaciteten på kort sikt, låg elasticitet på efterfrågan, transparenta priser, kunder som föredrar låg variation på priserna etc. Erfarenheterna i Europa är att karteller förekommer relativt ofta på marknader som är mogna och har ett utbrett kontaktnät via branschorganisationer och liknade. En uppräknig av några industrier inom EU som varit utsatta för interventioner ger stöd för detta: färgämnen, fettsyror, PVC, polypropen, stål, aluminium, zink, rör, cement, pappersmassa, kartong, takpapp, socker, mjölk, etc.¹⁶ Den gemensamma nämnaren för samtliga av dessa industrier tycks också vara att de alla är mogna basindustrier med överkapacitet och låg långsiktig lönsamhet. Men förekomsten av karteller verkar hursomhelst inte vara begränsad till enbart marknader med dessa egenskaper. Andra europeiska exempel är mattillbehör, finansiella tjänster, auktionshus och Hi-Tech.¹⁷

Företag i de lägre leden av distributionskedjan anses sällan vara involverade i samarbeten, deras produkter är ofta alltför differentierade för att de ska ha tillräckliga incitament till att samarbeta, då företagen i mindre grad påverkas av konkurrenternas beteende på dessa marknader. Svenska undantag från denna generalisering är hursomhelst bensinkartellen och i viss mån även asfaltkartellen. Det är heller inte vanligt att karteller uppstår på marknader med nya teknologier. En kartell anses snarare föredra en stabil miljö och en mogen marknad med de goda tiderna bakom sig, där man befinner sig i en situation med överkapacitet och låg lönsamhet och där rationaliseringar på sikt kan vara nödvändigt.

Samarbete mellan företag kan ta olika former. Antingen förhandlar man och upprättar mer eller mindre detaljerade kontrakt, skriftliga eller muntliga, eller så kan man gemensamt koordinera samarbetet genom ett tyst samförstånd. Samverkan i tyst samförstånd, vilket för övrigt inte är olagligt, där ett företag reducerar sin kvantitet i hopp om att konkurrenterna ska följa efter och där det ofta finns en så kallad prisledare, benämns ibland som taktisk samverkan. Denna typ av samverkan kan emellertid också beskrivas och förklaras av teorier som behandlar karteller.

3.3 Kartellens organisation

Något förenklat kan man säga att företag som har för avsikt att samarbeta på ett sätt som medför konkurrensbegränsningar har två problem att lösa: Att komma överens och enas kring ett avtal, att upprätthålla samarbetet och bevara kartellens förmåga att begränsa konkurrensen. Att få till stånd en överenskommelse kan vara mer eller mindre svårt att koordinera, beroende på bland annat antalet inblandade företag, antalet produkter man samverkar om, hur pass symmetriska företagen är i fråga om kostnadsstrukturer och tidspreferenser etc. När det gäller förmågan att vidmakthålla samarbetet och kartellens konkurrensbegränsande kraft, beror detta på bland annat möjligheterna till nyetableringar på marknaden och internationell konkurrens, förekomsten av substitutsvaror, prisernas transparens, antalet inblandade företag, osv.

3.3.1 Koordinationen av samarbetet

Om företagen på en marknad potentiellt har goda förutsättningar att höja priserna och öka vinsterna både på kort och på lång sikt genom att samarbeta är det ändå inte säkert att kartellen kommer att uppstå ifall kostnaden för att bilda den är stor. För varje avtal som skall ingås medföljer transaktionskostnader, som hänger samman med att parterna måste förhandla sinsemellan, enas om ett avtal samt övervaka varandra så att avtalet efterlevs. Denna kostnad ökar i regel när företagen och produkterna blir många. Ju mer symmetriska företagen är

¹⁶ European cartels: student reports 2000

¹⁷ Allen & Overy (2004)

varandra i fråga om kostnadsstruktur, tidspreferenser, produkter etc., desto lättare anses det bli för dem att koordinera samarbetet och komma överens om en gemensam optimal strategi. Homogena produkter och väl etablerade kontaktnät via branschorganisationer och liknande anses också bidra till att underlätta koordinationen av samarbetet och minskar därmed oftast transaktionskostnaderna. Självklart beror också transaktionskostnaderna på lagstiftningen i det land företagen verkar. Är kartellbildning inte en olaglig aktivitet, vilket det ju i stort sett inte var fram till 1993 i Sverige, är det naturligtvis lättare att kommunicera mellan företagen och därmed även lättare att koordinera samarbetet, jämfört med om man tvingas göra detta i hemlighet. Därför hittar man också sannolikt fler karteller med ett större antal företag inblandade, och i branscher där man annars skulle ha svårt att samverka, när lagen inte förbjuder en sådan aktivitet, jämfört med när ett sådant förbud existerar, något som kan vara bra att ha i åtanke då man tolkar kartellregistrets data.

Stora skillnader i företagens marginalkostnader kan göra det svårt för dem att hitta ett gemensamt optimalt pris, och de mer effektiva företagen kan då föredra att i första hand försöka konkurrera ut de ineffektiva företagen, snarare än att bilda kartell med dem. Olika tidspreferenser kan medföra att företagen har skilda uppfattningar om vilken strategi som är den optimala, där vissa företag kan föredra en stor men osäker vinst framför en liten men säker. Företag som föredrar en stor men osäker vinst prefererar då att sätta ett högt pris, vilket kan locka till sig nyetableringar som leder till lägre vinster i framtiden, medan företag som maximerar vinsten på mycket lång sikt vill sätta priset så att incitamenten för nyetableringar blir så små som möjligt. Är företagets produkter differentierade försvagas incitamenten till att samarbeta, då man i mindre grad påverkas av hur konkurrenten agerar. Låg grad av substituerbarhet mellan produkterna minskar alltså i regel mellanberoendet och behovet av att bilda karteller, och därmed sannolikt även förekomsten av dem. Av denna anledning kan man förvänta sig att mer sällan hitta karteller långt ner i distributionsleden, då produkterna där ofta är alltför differentierade. Är dessutom företagets sortiment omfattande och antal företag på marknaden stort, blir avtalen lätt omfattande och komplexa, vilket kan ge upphov till betydande koordinationssvårigheter och transaktionskostnader.¹⁸ Är dessa transaktionskostnader, som förknippas med samarbete, större än vinsten som följer med samarbetet uppstår det med all sannolikhet inga karteller på den marknaden.

Företag som agerar i en instabil miljö, där efterfrågan fluktuerar kraftigt, med en snabb teknisk utveckling, eller där betydande kostnadsförändringar ofta förekommer, kan ha svårt att vidmakthålla samarbetet och avtalen kan vara i ständigt behov av omförhandling. En stabil miljö, på en mogen marknad, kan därför underlätta samverkan. Har företagen homogena produkter, symmetriska kostnads- och efterfrågeförhållanden samt likartade tidspreferenser ökar sannolikt förutsättningarna till att gemensamt kunna enas och sätta ett pris som överstiger det man kan förvänta sig när företagen fritt konkurrerar med varandra.

3.3.2 Sammanhållningen av en kartell

Har man väl lyckats med att enas kring ett avtal och en samarbetsform ställs man inför nästa problem: att upprätthålla samarbetet. I en kartell finns det för varje enskild medlem en

¹⁸ John M Connor (2003) visar att erfarenheterna från avslöjade karteller i Europa är att fler än sex kartellmedlemmar är relativt sällsynta, vilket också är i linje med de spelteoretiska modellerna som finns på området (Selten 1973, Philips 1995). Det finns hursomhelst exempel på framgångsrika karteller som involverat ett större antal produkter och företag. Ett sådant exempel kommer från USA och går under namnet "the electric equipment conspiracy", en anbudskartell där 47 stora och små tillverkare av elektrisk utrustning under flera år gav identiska bud vid upphandlingar av en mängd olika typer av elektrisk utrustning. Vem som skulle få budet, och därmed lägga sig strax under konkurrenternas pris, bestämdes av månens fullhet. (se Carlton & Perlof s. 128-30)

målkonflikt mellan kortsiktiga och långsiktiga vinster, och varje enskild kartellmedlem har incitament till att bryta avtalet då denne vill producera mer än vad som är bäst för kartellen som helhet, för att på så sätt kunna öka sin vinst ytterligare. För att illustrera detta kan man föreställa sig en kartell där man kommit överens om ett enhetligt pris, vilket innebär att varje medlem i princip har en säker marknadsandel och en vinst som är högre än då konkurrens får råda. Men om nu en eller flera av kartellmedlemmarna skulle avvika från överenskommelsen och sätta sitt pris strax under det överenskomna, ökar de sannolikt sin marknadsandel och vinst ännu mer än när man samarbetar. Av denna anledning upphör karteller ibland att existera av sig självt, utan att något motverkande från myndigheter behövt förekomma.

Mot denna bakgrund är det, för att kartellen ska kunna överleva en längre tid, nödvändigt att avvikelser möts med någon form av bestraffning från de övriga kartellmedlemmarna. Om samarbetet gäller priser och ett av företagen väljer att avvika från överenskommelsen genom att sätta sitt pris strax under det överenskomna så kan bestraffningen bestå av t ex ett priskrig så snart avvikelsen upptäckts och konkurrenterna hunnit svara med att följa efter prissänkningen, vilket normalt resulterar i lägre vinster i framtiden. Detta kan vara mycket kännbart för ett företag, och motverkar därför också ett sådant beteende. Då hotet om bestraffning är trovärdigt kan man på så vis vidmakthålla ett samarbete där rationella företag agerar givet sina konkurrenters optimala strategi. Mekanismerna för en kartells överlevnad och varaktighet är ur denna synpunkt mycket enkel, nämligen att den sammanlagda diskonterade framtida vinsten från att samarbeta är större än den kortsiktiga vinsten från att avvika unilateralt. Är detta villkor uppfyllt är också samarbete den delspelsperfekta jämvikten i ett spel med oändligt många upprepningar.

Faktorer som bidrar till en kartells varaktighet anses vara få företag inblandade, priser som inte fluktuerar oberoende av varandra, transparenta priser och homogena produkter som säljs i samma led av distributionskedjan. För att reducera risken för avvikelser och öka chanserna för kartellens varaktighet bör hotet om straff vid fusk vara trovärdigt. På marknader där efterfrågan och priserna på insatsvarorna frekvent fluktuerar behöver priser och kvantiteter justeras oftare, och därmed ökar svårigheterna med att övervaka kartellmedlemmarnas agerande och eventuellt upptäcka avvikelser. Är inte konkurrenternas priser transparenta, och osäkerheten kring dem stor, minskar hotet om straff från de övriga kartellmedlemmarna, samt att man felaktigt kan tro att konkurrenten fuskar/samarbetar, vilket ökar incitamenten till att avvika från överenskommelsen. Incitamentet för att bryta en överenskommelse ökar också med tiden det tar för aktörerna att upptäcka en prissänkning och svara med vedergällning, och för att en kartell ska kunna kvarstå över tiden måste denna tidsfördröjning vara relativt kort. På marknader med hög koncentration, där företagen i regel lättare kan övervaka varandra, blir dessa perioder ofta korta, vilket skapar gynnsammare förutsättningar för ett varaktigt samarbete. När antalet företag och produkter som omfattas av överenskommelsen däremot växer i antal kan emellertid svårigheterna med att övervaka varandra öka. Ett effektivt sätt att då förenkla övervakningen, och på så sätt reducera risken för avvikelser, är att t ex regelbundet låta samtliga företag insända prislistor och rapporter om försäljningsvolym mm till en gemensam branschorganisation som sammanställer uppgifterna och gör dem tillgängliga för samtliga medlemsföretag. De kan även ha en överenskommelse om att i god tid meddela prisändringar i form av t ex annonsblad och nya prislistor. Branschorganisationer och andra typer av nätverk mellan företag underlättar därför ofta samarbetet mellan företagen, och marknader med väl utvecklade kontaktnät har sannolikt en högre grad av samverkan än de som saknar detta.

När de konkurrerande företagens produkter är differentierade är incitamenten till att hålla respektive bryta en överenskommelse ambivalent. Differentierade produkter minskar i regel mellanberoendet och efterfrågeelasticiteten, vilket medför att man blir mindre känslig för konkurrenternas beteende och har större förmåga att på egen hand höja priset. Bestrafningen vid en avvikelser blir följaktligen också mindre hård då produkterna inte är perfekta substitut, samtidigt som vinsten från att bryta överenskommelsen också är lägre. Dessa två faktorer motverkar varandra, men försvagar emellertid incitamentet till att samarbeta överhuvudtaget. Ju mer likartade produkterna är, å andra sidan, desto större blir den kortsiktiga vinsten från att bryta överenskommelsen, samtidigt som bestraffningen också blir hårdare och förmågan att ensamt höja priset utan att reducera sin marknadsandel blir mindre. Mellanberoendet ökar alltså generellt då företagens produkter är homogena, och därmed incitamentet till samarbeta och bilda karteller.

Företagens marginalkostnader¹⁹ anses också påverka deras incitament till att bryta respektive hålla avtal mellan varandra. Ett företag med en relativt oelastisk marginalkostnadskurva har oftast mindre incitament till att bryta en överenskommelse och sänka priserna då kostnaderna för att öka produktionen är stora. Ett företag med stora fasta kostnader, å andra sidan, och stor utnyttjad produktionskapacitet, beroende på t ex en lågkonjunktur, har incitament till att sätta priset under det överenskomna och på så vis öka produktionen och försäljningen.

3.3.3 Nyetableringar

När en kartell delvis bryts isär, och ett eller flera företag lämnar samarbetet och agerar utanför kartellen, försvagas i regel kartellen och möjligheten att sätta ett monopolpris minskar. I sådana fall kanske kartellen i bästa fall endast förmår att agera som ett dominant företag på marknaden. Nyetableringar har samma effekt på en kartell som om den skulle brytas isär och motverkar följaktligen kartellens styrka och förmåga att begränsa konkurrensen.²⁰ Kartellens slagkraftighet och förmåga att varaktigt begränsa konkurrensen på en marknad beror därför ofta på i vilken utsträckning nyetableringar kommer att ske då högre vinster än normalt genereras.

Onormalt höga vinster tenderar att locka till sig nya företag som vill ta del av det överskott som genereras. Detta kan leda till ökad konkurrens och till att priserna sjunker vare sig man lyckas hålla samarbetet intakt eller ej. En kartells konkurrensbegränsande effekt försvagas naturligtvis också ju mindre andel av marknaden den omfattar. Har man emellertid möjlighet att begränsa möjligheterna till nyinträde är detta till fördel för en kartell som verkar på marknaden, då hotet om nytillträde och ökad konkurrens vid höga priser minskar. Detta kan ske genom att man t ex skaffar sig kontroll över råvarutillförseln eller försäljnings- och distributionskanalerna. Men även själva marknadsstrukturen som sådan kan vara ett hinder för nyetableringar. Detta gäller t ex om en nyetablering kräver betydande in- eller utträdeskostnader. Dessa kostnader kan bestå i att det krävs ett stort tekniskt kunnande och betydande "inlärningstider" för att vara verksam på marknaden, eller att det tar lång tid att etablera nödvändiga distributionskanaler för att kunna verka på marknaden. På vissa marknader krävs det dessutom betydande investeringar i maskiner, nya produktionsanläggningar etc., för att kunna producera. Höga fasta kostnader minskar därför ofta antalet potentiella konkurrenter,

¹⁹ Med marginalkostnad menas förenklat hur mycket kostnaden på marginalen ökar då man ökar produktionen med en enhet.

²⁰ Internationell konkurrens har ofta samma effekt på en kartell som nytillträde och försvagar en inhemsk kartells förmåga att begränsa konkurrensen. En hög andel import för en viss vara gör att företagen på hemmamarknaden som eventuellt önskar samarbeta inte kan sätta ett högt pris utan att importandelen växer och blir alltför stor. Därför är det också sannolikt vanligare med samverkan inom mer eller mindre skyddade branscher.

och därmed hotet om nyetableringar. Även så kallade ”sunk-costs” - investeringar som vid en senare tidpunkt saknar andrahandsvärde - anses hämma nyetableringar. Exempel på detta kan vara att det för att kunna producera och verka på en marknad krävs betydande marknadsföring, eller att de investeringar som är nödvändiga inte går att sälja på en andrahandsmarknad. Kostnader för att lämna marknaden kan bestå i vederlag till personalen eller kostnader för att städa upp sig om man t ex producerar något som är skadligt för miljön. In- och utträdeskostnader minskar alltså incitamenten till nyetableringar, vilket anses leda till att en kartell lättare kan behålla en konkurrensbegränsande verkan på marknaden.

3.4 Marknadsdelning

Om företag har svårigheter med att få till stånd en överenskommelse angående pris, kvantiteter etc., kan man söka dela upp marknaden och på så sätt begränsa konkurrensen. Detta kan ske genom en geografisk uppdelning, kunduppdelning eller specialisering. Marknadsdelning anses leda till, liksom horisontala prissamarbeten, att konkurrensen begränsas. I vissa fall är emellertid marknadsdelning endast ett uttryck för vertikala samarbeten, där det är vanligt med så kallade exklusivavtal, då en återförsäljare får ensamrätt att sälja en viss produkt på en marknad. Dessa typer av samarbeten anses ibland inte vara skadliga, och exklusivavtal som omfattar en marknadsandel under 35 % ges gruppundantag i den nuvarande svenska konkurrenslagstiftningen.

3.5 Branschorganisationernas betydelse för samarbete

Då antalet företag på en marknad är stort kan det uppstå koordinations- och övervakningsproblem med samarbetet. På en marknad med hög koncentration är det i regel enkelt att följa konkurrenternas beteende och därmed även enkelt att samverka i tyst samförstånd, medan det kan finnas betydande svårigheter med att genomföra detta då antalet företag är stort. Ett sätt för företagen att lösa detta problem är att bilda en gemensam branschorganisation där man centralt utfärdar prisrekommendationer, kalkylnormer etc., och på så sätt lyckas åstadkomma ett enhetligt pris och ett effektivt samarbete. Hos exempelvis byggsektorn, där somliga av branscherna har ett stort antal verksamma företag, är marknaderna ofta geografiskt avgränsade så att företagen inte konkurrerar med varandra inom ett visst område.²¹ Branschorganisationer kan då fungera som ett sätt att åstadkomma enhetliga priser genom att ge ut t ex prislistor och kalkylnormer. I kapitel 8 ges exempel på hur branschorganisationer inom byggsektorn utformat föreningens stadgar så att samverkan kan ske på ett effektivt sätt. Huruvida medlemmarna följer dessa rekommendationer eller ej, vilket är avgörande för samarbetets effektivitet, är emellertid inte alltid fullständigt möjligt att kontrollera, och medlemmarna har även här incitament till att bryta mot rekommendationerna som ges. Ett sätt att minska risken för detta även här är att det finns någon form av hot om bestraffning för de som avviker unilateralt. Dessa straff kan bestå i att man t ex inte får delta i vissa aktiviteter såsom gemensamma inköp och marknadsföringskampanjer, vilket kan resultera i lägre vinster i framtiden.

Men inte bara på marknader med ett stort antal producenter kan det vara en fördel med att ha branschorganisationer. Marknader med hög koncentration, där man påträffat olagliga kartellsamarbeten, har generellt också väl utbyggda nätverk bland annat via branschorganisationer.²² Även där kan man tänka sig att branschorganisationerna bidrar till ökad transparens och ett forum för avvikelser att komma upp till ytan, och gör det på så vis lättare för företagen att kommunicera med varandra.

²¹ Detta påstående hänför sig till 1991 års förhållanden (SPKs Rapportserie 1992:3).

²² Carlton & Perlof

3.6 Sammanfattande slutsatser

Marknader där man enligt teorin kan förvänta sig att hitta karteller anses bland annat vara mogna marknader med: hög koncentration, homogena produkter och brist på nära substitut, begränsade möjligheter till nyetableringar, väl utbyggda kontaktnät, transparenta priser, låg elasticitet på efterfrågan och höga fasta kostnader. Dessa marknader återfinns för det mesta i de lägre leden av distributionskedjan och utgör ofta så kallade mogna marknader för basprodukter. Samarbete mellan företag underlättas dessutom ofta om de liknar varandra i bla kostnads- och efterfrågestruktur.

4. Data från kartellregistret

4.1 Inledning

I detta avsnitt redogörs för kartellregistrets innehåll samt vissa brister i dess tillförlitlighet. Kartellregistret finns hos Svenskt Riksarkiv i Arninge, där hittar man de fullständiga avtalen, med eventuella prislister och dylikt. Hursomhelst är det en god ide att, istället för att bege sig till Arninge, söka upp de sammanfattningar av avtalen som finns publicerade i olika tidskrifter. I vilken tidskrift man hittar respektive avtal och hur man i övrigt orienterar sig i registret redovisas i en bilaga.

Sammanfattningarna för ett avtal kan vara allt ifrån ett stycke till över en sida beroende på, naturligtvis, avtalets omfattning och karaktär. Nedan följer två exempel på hur en sådan sammanfattning kan se ut:

KART.REG nr 1809

Reg. Den 15 september 1960

Redogörelse för överenskommelse mellan

Avesta Jernverks AB, Avesta

Fagersta Bruks AB, Fagersta

Nyby Bruks AB, Nybybruk

Uddeholms AB, Uddeholm

*Angående prissättning å vissa plåtrör
och rörkrokar.*

Avtalet, som är muntligt, ingicks den 20 oktober 1958 och gäller tills vidare (dok. nr 1). Parterna har överenskommit om gemensamma priser å svetsade rostfria plåtrör med 50 – 600 mm diameter samt å svetsade rostfria rörkrokar (dok nr.2).

En typ av avtal som blir mycket vanligt förekommande i registret från och med omkring 1971 och framåt är avtal med konkurrensklausul, som kan se ut på följande sätt:

3546. Åtagande av Börje Nilsson och Åke Nilsson i avtal med AB Skogaholms Bröd, Eskilstuna, att inte bedriva bagerirörelse.

Genom avtalet, som ingicks den 19 januari 1979, övertog AB Skogaholms Bröd samtliga andelar i handelsbolaget Nilsson Tunnbröd, vars rörelse omfattar tillverkning av tunnbröd i Brunnflo och Alsen.

Se även näringsfrihetsombudsmannens beslut 1979-10-19, dnr 268/79

4.2 Kartellregistrets innehåll

I kartellregistret finns alla konkurrensbegränsande avtal som myndigheten efter anmaning begärt redovisning av, sammanlagt ca 4800 avtal. Konkurrensbegränsande avtal inom Bank- och Försäkringssektorn har registrerats av Bank- respektive Försäkrings inspektionen, och finns följaktligen inte i kartellregistret. I kartellregistret ingår inte enbart skriftliga avtal, uppgjorda sinsemellan företagen eller via branschorganisationer och liknande, utan även muntliga avtal har medtagits. Kartellregistret innehåller i regel inte några närmare uppgifter över de registrerade avtalens ekonomiska omfattning, såsom omsättning av den avtalsbundna försäljningen eller parternas gemensamma marknadsandel i förhållande till de icke-kartelliserade företagen. Uppgifter av dessa slag är begränsade till överenskommelser av stor omfattning och betydelse, och förekommer mycket sällan. De uppgifter man generellt kan hitta i kartellregistret är vilka företag som är inblandade i uppgörelsen, när avtalet ingicks (vilket kan vara, och är oftast, ett helt annat årtal än då det registrerades), vilken typ av överenskommelse det gällde, samt eventuellt övriga uppgifter som kan tänkas öka förståelsen av avtalets art. Noggrannheten, och detaljrikedomen i beskrivningen av avtalet, kan variera kraftigt från avtal till avtal. I de fall det funnits gemensamma prislistor och rekommendationer utgivna av en branschorganisation eller liknande har även dessa arkiverats. Den informationen som ges i registret, och i sammanfattningarna, kan mot bakgrund av det ovan sagda därför endast ge en begränsad kunskap om de karteller som registrerades.

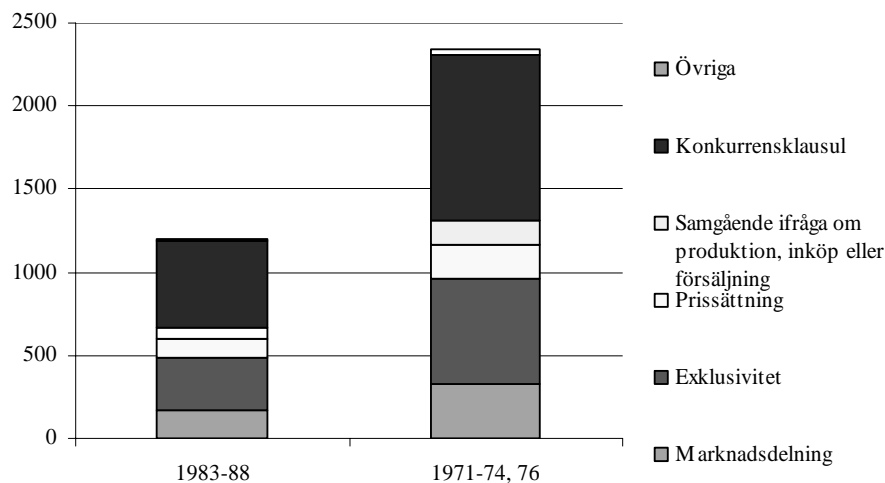
SPKs praxis vid redovisandet av exklusivavtal var att sådana avtal som slutits mellan företagare om ensamförsäljningsrätt, men som i övrigt inte innehöll konkurrensbegränsande bestämmelser, i princip inte registrerades. Sådana avtal torde ha förekommit i mycket stor omfattning, men i praktiken i de flesta fall endast inneburit att ett försäljningsställe flyttats till ett annat. Övriga typer av exklusivavtal, som kan ha långtgående konkurrensbegränsande verkningar, har registrerats i den mån de allmänna målen för registrering varit uppfyllda. Överenskommelser rörande inköpsamverkan har registrerats efter det att en bedömning skett från fall till fall.

Det framgår också tydligt, när man går igenom avtal för avtal, att kartellerna som registrerades efter 1982 (och även strax innan 1982, från början av sjuttioalet rentav) var av en mer harmlös karaktär än de som fanns i registret vid föregående årtal. Detta har att göra med att konkurrenslagstiftningen vid denna tidpunkt skärptes, och de karteller som myndigheten fick kännedom om, och som ansågs medföra betydande konkurrensbegränsningar, motverkades eller förhandlades bort i de flesta av fallen.

Majoriteten av de avtal som infördes i registret efter 1982 var så kallade exklusivavtal samt överlåtelseavtal med konkurrensklausul, i de flesta fall antagligen harmlösa avtal. Kartellregistret fick också i och med den nya lagstiftningen, från att ha varit ett huvudsakligt inslag i konkurrenspolitiken, en mer undanskymd roll.

Om man med hjälp av kartellregistret vill studera karteller är det alltså mot bakgrund av det ovan sagda mindre givande att granska de registreringar som gjordes efter 1982, trots att de ligger närmast i tiden för den nuvarande och ännu mer restriktiva förbudslagstiftningen. Av diagrammet framgår också att antalet registrerade avtal är betydligt färre perioden 1983-88 jämfört med perioden 1971-74, 76, samt att det i majoriteten av fallen gällde exklusivavtal och avtal med konkurrensklausul.

Jämförelse mellan 1983-88 och 1971-74, 76

4.3 Kartellregistrets tillförlitlighet

Det finns en mängd faktorer man bör ha i åtanke när man tolkar data från kartellregistret och bristerna i dess tillförlitlighet är antagligen stor, men kartellregistret erbjuder trots sina brister och tillkortakommanden å andra sidan ett unikt tillfälle att studera karteller i Sverige. Resultaten från sammanställningar av dess innehåll bör nog också först och främst betraktas som trender och tendenser, snarare än exakta förhållanden, och antalet registrerade karteller bör ses som en underskattning av det verkliga antalet.

Det förelåg ingen obligatorisk skyldighet att anmäla karteller till SPK, utan endast en skyldighet att efter anmaning informera om existerande karteller. Dessutom hade en jämförelsevis stor andel av de registrerade avtalen upphävts samma år som de fördes in i registret, en del upphävdes redan i samband med registreringen. Vidare innebar en registrering inte heller någon ingående prövning av om kartellen kunde komma att hämma konkurrensen eller inte. Därför utgörs kartellregistret av en stor del harmlösa karteller, som i praktiken varit betydelselösa, samtidigt som många skadliga kartellbildningar kan ha förblivit oregistrerade. Men även om kartellregistret inte täcker alla existerande överenskommelser torde emellertid de viktigaste ingå.²³ Varken 1946 eller 1956 års lagstiftning gav vidare heller inte någon utförlig definition av begreppet konkurrensbegränsning, och det var därmed heller inte helt klart vad som föll under registreringsplikten. Detta kan tänkas ha ökat förekomsten av antalet harmlösa karteller i registret.

En statistisk översikt över andelen avtal inom näringslivets olika grenar från kartellregistret har begränsat värde då man inte känner till hur representativt kartellregistreringen är för förekomsten av konkurrensbegränsade avtal överhuvudtaget, och man saknar, då registreringen ej var obligatorisk, kännedom om det totala antalet kartellavtal. Vissa branscher kan också vara mer eller mindre över- eller underrepresenterade beroende på registreringsverksamhetens inriktning. En enda avtalsregistrering kan vidare också omfatta många avtal eller mycket komplexa avtal. Därför speglar antal årligen registrerade avtal heller inte tillförlitligt omfattningen av nytillkomna avtal under en period. Branscher med hög

²³ Se Storföretag och koncentrationstendenser s.19

koncentration har naturligt ett litet antal registrerade avtal, men för den skull inte nödvändigtvis en låg grad av samverkan. Att antalet registrerade avtal fluktuerat under vissa perioder och för vissa branscher, till exempel, behöver vidare heller inte nödvändigtvis ha sin orsak i att kartellbildningen minskat, eller ökat. Flera orsaker kan tänkas ligga bakom detta: De viktigaste områdena inom näringslivet torde efterhand ha blivit kartlagda, avtal av vederbörande slag genomgår även förändringar relativt snabbt, beroende på ändrade marknadsförhållanden, vilket medfört att registreringsverksamheten allteftersom mer och mer inriktades på att följa utvecklingen av de redan registrerade avtalen. En annan bidragande orsak till en nedgång kan emellertid också sökas i en självsanering av näringslivets egna organ i fråga om kartellfrågor. Den ökade publiciteten, genom press och på annat sätt, som skapas kring konkurrensbegränsningar saknade antagligen inte heller betydelse.²⁴

En ytterligare invändning mot kartellregistrets tillförlitlighet är att karteller inte formellt behöver sluta ett avtal, utan kan verka gemensamt genom tyst samförstånd. Dessa typer av karteller är inte representerade i registret, men det är å andra sidan även rimligt att tro att företag som verkar i tyst samförstånd ändå skulle föredra att upprätta ett formellt avtal när lagstiftningen ändå inte förbjuder detta och därmed också i viss mån bli registrerade i kartellregistret. En faktor som talar emot detta är emellertid att man skulle vilja undvika den negativa publicitet som skulle kunna tänkas följa med ett offentliggörande av kartellen och därmed velat hålla samarbetet hemligt för allmänheten.

Det finns även andra tänkbara urvalsfel i kartellregistrets data, om man vill studera förekomsten av karteller branschvis. Symeonidis (2002 s. 51) påpekar t ex att vissa av de företagen som registrerades i England²⁵ kan ha upprättat ett formellt avtal enbart därför att det annars varit i princip omöjligt att upprätthålla ett samarbete. Detta kan ha medfört att industrier som normalt inte bildar karteller, alltså då det inte är tillåtet, förekommer frekvent i kartellregistret. Det är naturligtvis också så att de avtal som gäller marknader med ett stort antal företag, och som finns registrerade i kartellregistret, skulle ha svårt att ingå och upprätthålla ett avtal som resulterade i en varaktig konkurrensbegränsning under den nuvarande lagstiftningen.

5 Karteller i Sverige 1963 – 1991

5.1 Inledning

Nedan följer en presentation av kartellregistrets innehåll för perioden 1963 – 91. För årtalen 1963, 67 samt 71 presenteras för den givna tidpunkten kartellregistrets det totala då gällande avtalsbestånd.²⁶ För perioden 1971-74, 1976 samt 1983-88 presenteras en sammanställning över antalet nyregistrerade avtal under perioden. Slutligen når vi fram till, eller mycket nära i alla fall, tidpunkten för den nuvarande konkurrenslagens inträde och en sammanställning av horisontell samverkan inom svenskt näringsliv 1991 presenteras, där man även använt sig av andra källor än kartellregistret. En tidigare studie som gjorts med hjälp av kartellregistrets data, Fölster & Pletzman (1995), behandlas i kapitel 6.

²⁴ Pris & Kartellfrågor 1964:8-9

²⁵ England har alltså också ett liknande register, men registreringen upphörde där redan 1956, i samband med att de skärpte sin konkurrenslagstiftning.

²⁶ Att det inte presenteras statistik för perioden 1947-62 har flera orsaker. Den ena är helt enkelt att det i stort sett saknas sammanställningar för denna period. En annan att registreringen byggde på ett anmaningsförfarande, där myndigheten i viss mån koncentrerade sig på specifika branscher för vissa perioder, vilket gör att kartellbeståndet i registret vid denna tidpunkt antagligen mindre väl återspeglar den totala förekomsten av karteller än de som gjorts från 1963 och framåt.

Ett problem med sammanställningarna för de olika årtalen är att indelningen av näringsgrenarna skiljer sig åt, vilket gör att en jämförelse mellan olika årtal inte alltid är helt lätt att göra. Förutom sammanställningen av horisontal samverkan 1991 är dessutom indelningen av branscherna i näringsgrenar så grov att det är svårt att göra några detaljerade iakttagelser. Som komplement till tabellerna för perioden 1963-71 redogörs det därför även mer detaljerat för några enskilda avtal som återfanns i kartellregistret vid dessa tidpunkter. De avtal som refereras är i de flesta fall sådana där ett mindre antal företag har ett horisontellt samarbete om priser, och liknar därmed till sin struktur de karteller som nuförtiden kan verka i det fördolda och som faller under kategorin "hard core" karteller, vilka i princip uteslutande kan betraktas som olagliga idag. Dessa typer av karteller, och som i viss utsträckning återfinns i kartellregistret, kan därför vara extra intressanta att titta på.

När det gäller indelningen av konkurrensbegränsande avtal i grupper har man dock generellt följt samma princip, där avtalen har delats in under fem olika kategorier.

5.1.1 Indelningen av avtal

Marknadsindelning: Konkurrensbegränsning genom marknadsdelning kan förekomma genom t ex kvotering, områdesindelning, kapacitets och produktionsbegränsning, specialisering och hemmamarknadsskydd.

Exklusivavtal: Exklusivbestämmelser i ett avtal kan t ex avse att en leverantör av en produkt upplåter en ensamförsäljningsrätt till återförsäljare, som av en leverantör erhållit försäljningsrätt till en viss produkt, åtar sig att inte sälja konkurrerande produkter (så kallad enmärkesklausul). Ett tredje slag av exklusivbestämmelse är leveransplikt, som t ex kan innebära skyldighet för medlem i en producentkooperativ organisation att leverera hela sin produktion av en viss vara till organisationen.

Prissättning: Konkurrensbegränsning genom prissättning kan ske i olika former, t ex en överenskommelse om fasta priser, minimipriser, cirkapriser, gemensam rabattsättning eller enhetliga kalkyleringsprinciper.

Avtal om samgående ifråga om inköp, produktion eller försäljning: Härunder faller avtal om försäljningssamverkan samt avtal om samgående mellan företag för att driva viss verksamhet, så kallade joint ventures.

Konkurrensklausul: Konkurrensklausuler förekommer inte sällan i avtal om förvärv helt eller delvis av ett företag och innebär i regel att säljaren av en rörelse förbinder sig att inte bedriva verksamhet som konkurrerar med den överlåtna rörelsen.

Övriga: Här ingår t ex regler om realisationstider, annonsering och dylikt.

5.2 Kartellavtal 1963 och 1967

1963 respektive 1967 gjordes genomgångar av kartellregistrets innehåll och sammanställningar av det totala beståndet av då gällande konkurrensbegränsande avtal. Tabell 5.1 respektive 5.2 visar resultatet av detta. Företagen delades in i tretton olika näringsgrenar enligt samma princip både 1963 och 1967, vilket är till fördel om man vill göra jämförelser mellan de två årtalen. Bransch indelningen är emellertid alltför grov för att kunna göra några mer specifika iakttagelser, samt att en statistisk översikt som denna, av ovan anförda skäl, har ett begränsat värde.

Tabell 5.1 Avtalens fördelning på olika former av konkurrensbegränsningar 1963

Näringsgren	Marknadsdelning	Exklusivitet	Prissättning	Samgående	Konkurrensklausul	Övriga	Antal avtal
Produkter från järn-, stål och metallverk	3	9	28	2	0	0	42
Järn-, stål och metallmanufaktur	7	1	26	1	0	8	43
Maskin-, varvs-, gjuteri- och verkstadsindustriernas tillverkningar	27	21	11	1	0	7	67
Jord-, och stenindustriernas tillverkningar	16	6	51	13	0	3	89
Träindustriprodukter	5	0	44	9	0	13	71
Pappersmasse-, pappers- och grafiska industriernas tillverkningar	11	2	40	5	2	1	61
Jordbruks och trädgårdsprodukter, livsmedelsindustriernas tillverkningar	31	64	139	11	0	173	418
Textil och beklädnadsindustriernas tillverkningar	2	0	34	4	1	80	121
Läder-, hår- och gummivaruindustriernas tillverkningar	2	3	5	0	1	1	12
Kemiska och kemisk-tekniska industriernas tillverkningar	12	31	20	5	0	3	71
Hantverk	0	0	124	0	1	1	126
Transportverksamhet	15	7	27	13	1	0	63
Övriga tjänster	0	1	43	2	2	5	53
Totalt	131	145	592	66	8	295	1237

Källa: Pris & Kartellfrågor 1964:8-9 (kartellregistret)

Av tabell 5.1 framgår att avtal som rörde prissättningen var mest frekvent förekommande (ca 49 %) samt att jordbruks- och livsmedelsindustriernas tillverkningar stod för den största andelen av konkurrensbegränsande avtal 1963 (ca 34 %). Inom Jordbruks- och trädgårdsprodukternas tillverkningar skedde samverkan i nästan samtliga av fallen via en branschorganisation som gav ut någon typ av rekommendation, t ex riktpislista, eller innehöll någon form av exklusivavtal eller marknadsdelningsavtal. För livsmedelsindustrin gällde avtalen i de flesta av fallen exklusivavtal och avtal med konkurrensklausul. Avtalen inom denna näringsgren omfattar vidare ofta ett mycket stort antal företag, speciellt inom jordbruksindustrin, där olika typer av föreningar och branschorganisationer utfärdade prislistor. Värt att påpeka är dock att denna typ av samverkan antagligen inte kan förekomma idag under den nuvarande förbudslagstiftningen, då det är allt för många parter och personer inblandade vilket gör det mycket svårt att verka i det fördolda.

Andra näringsgrenar som förekom i registret något oftare än andra var hantverk, samt textil- och beklädnadsindustriernas tillverkningar. Vidare var (vilket inte framgår av tabellen) ca 68 % av avtalen mellan företagen riksomfattande, medan de avtal som fanns via föreningsbestämmelser och liknande till största delen var av lokal karaktär (ca 64 %). Av det totala beståndet var majoriteten (ca 55 %) sådana som ingick i föreningsbestämmelser.

Tabell 5.2 Avtalens fördelning på olika former av konkurrensbegränsningar 1967

Näringsgren	Marknadsdelning	Exklusivitet	Prissättning	Samgående	Konkurrensklausul	Övriga	Antal avtal
Produkter från järn-, stål och metallverk	4	7	23	3	0	1	38
Järn-, stål och metallmanufaktur	7	1	30	5	0	16	59
Maskin-, varvs-, gjuteri- och verkstadsindustriernas tillverkningar	30	20	13	6	0	15	84
Jord-, och stenindustriernas tillverkningar	13	1	39	9	0	1	63
Träindustriprodukter	6	8	43	11	0	14	82
Pappersmasse-, pappers- och grafiska industriernas tillverkningar	6	2	37	2	2	3	52
Jordbruks och trädgårdsprodukter, livsmedelsindustrins tillverkningar	31	63	120	11	0	172	397
Textil och beklädnadsindustriernas tillverkningar	1	0	33	4	0	71	109
Läder-, hår- och gummivaruindustriernas tillverkningar	2	3	5	0	1	3	14
Kemiska och kemisk-tekniska industriernas tillverkningar	12	30	22	5	0	6	75
Hantverk	0	0	134	0	1	1	136
Transportverksamhet	14	3	27	12	1	0	57
Övriga tjänster	3	1	61	2	2	6	75
Totalt	129	139	587	70	7	309	1241

Källa: Pris & Kartellfrågor 1967:3 (kartellregistret)

Tabell 5.2 åskådliggör samma sak som tabell 5.1, med den skillnaden att det nu istället gäller år 1967. Inga drastiska förändringar verkar ha skett, och jordbruks- och trädgårdsprodukter tillsammans livsmedelsindustrins tillverkningar har fortfarande störst andel av det totala antalet registrerade avtal (ca 30 %). Avtal mellan företag var i cirka 72 % av fallen riksomfattande, en liten ökning med andra ord, medan avtal som utgjordes av föreningsbestämmelser var lokala i 78 % av fallen, också en ökning jämfört med 1963. Föreningsbestämmelser var fortfarande i en liten majoritet och utgjorde ca 54 % av avtalsbeståndet 1967.

Tabell 5.3 visar, liksom i tabell 5.1 och 5.2, kartellbeståndet 1963 respektive 1967, men de skiljer sig i några avseenden. Överlåtelseavtal, specialiseringsavtal, renodlat riksprissamarbete (vertikala avtal) samt andra typer av rekommendationer har inte medtagits här. Andra överenskommelser har också uteslutits om den vara som avtalet avsåg inte omfattades av marknadsregistrets varugruppering. De typer av avtal som medtagits är: gemensamma försäljningsbolag, avtal om kvotering, områdesindelning, produktions- eller kapacitetsbegränsning, prissättningsavtal samt avtal rörande rabatter eller leveransvillkor. Näringsgrensindelningen är också något annorlunda jämfört med ovanstående tabeller, samt

att man här också redovisar andelen för de kartellbundna varugrupperna som berörs av samverkan.²⁷

Av tabell 5.3 framgår att för de varugrupper där samverkan förekom så har andelen av produktionen för dessa varor som berörs av kartellavtal hållit sig på en ungefärligt oförändrad och relativt sett hög nivå (ca 70 %) de båda årtalen. Andelen av kartellföretagens produktion inom de näringsgrenar där kartellavtalen återfanns var 20 % 1963 och 17 % 1967, en liten minskning med andra ord.

Tabell 5.3 Kartellbeståndet i olika industrisektorer 1963 och 1967

Näringsgren	Antal varugrupper	Antal karteller		Antal kartell - bundna varugrupper		Saluvärde för kartellbundna varugrupper i % av medräknat saluvärde		Kartellandel för kartellbundna varugrupper i % av medräknat saluvärde		Kartellföretagens andel i % av sektorns medräknade saluvärde	
		1963	1967	1963	1967	1963	1967	1963	1967	1963	1967
Metallverk	43	7	8	11	10	44	28	59	78	26	22
Metallmanufaktur	25	8	8	7	7	27	26	81	70	22	18
Transportmedelsindustri	22	-	1	-	1	-	1	-	84	-	1
Mek verkstäder samt instrument och urfabriker	69	3	3	3	3	5	2	55	76	3	2
Elektroteknisk industri	28	-	2	-	3	-	8	-	75	-	6
Jord- och stenindustri	22	11	9	10	10	44	27	68	56	30	15
Träförädlingsindustri	14	3	3	3	3	30	33	24	21	7	7
Massa- och pappersindustri	37	13	10	19	16	39	34	82	80	32	27
Livsmedelsindustri	41	12	13	16	17	64	65	74	71	47	46
Dryckesvaru- och tobaksindustri	8	1	-	5	-	62	-	75	-	46	-
Textilindustri	25	3	2	4	3	18	17	93	94	16	16
Kemisk industri	29	1	1	2	2	8	8	100	100	8	8
Kemisk- teknisk industri	21	2	3	1	2	3	4	100	55	3	2
Samtliga sektorer	414	66	64	87	78	28	24	70	69	20	17

Källa: Storföretag och koncentrationstendenser (1970).

Inom sektorerna metallverk, jord- och stenindustri, massa- och pappersindustri, livsmedelindustrin samt dryckesvaru- och tobaksindustri härrörde 1963 mer än 25 % av produktionen från kartellmedlemmar, medan det 1967 endast var massa- och pappersindustri och livsmedelindustrin som hade en motsvarande andel av försäljningen som härrörde från kartellföretagen. Inom gruvindustrin, sågverk och hyvlerier, samt läder-, hår och gummivaruindustrier saknades avtal bägge årtalen.

Inom den kemiska industrin fanns det 1963 ett kartellavtal som berörde PVC tillverkare. Det speciella med detta avtal är att det gällde ett tiotal europeiska företag, varav ett var svenskt. Dessa typer av avtal torde vara mycket sällsynt förekommande i kartellregistret. Avtalet innebar för den svenska marknadens vidkommande att de utländska avtalsparterna inte skulle underskrida det pris, som kvartalsvis angavs av Fosfatbolaget under hänsynstagande till prisutvecklingen på världsmarknaden.²⁸ Intressant att notera här är att det i slutet av åttiotalet

²⁷ Andelar av produktionen för kartellföretagen i respektive grupp har beräknats med hjälp av industristatistikens primäruppgifter.

²⁸ Reg nr 1814, Pris & Kartellfrågor 1960:10

avslöjades flera vittomspännande karteller i Västeuropa som berörde kemisk tillverkning, bland annat PVC.²⁹

Tabell 5.4 visar antalet varugrupper inom respektive näringsgren där försäljningen som omfattas av kartellföretagen är större än eller lika med 70 %. En jämförelse mellan 1963 och 1967 visar att samverkan hade minskat något 1967. Vidare kan man också se att för de varugrupper där samverkan förekom omfattade dessa i många fall över 70 % av den totala försäljningen.

Tabell 5.4 Kartelldominerade varugrupper 1963 respektive 1967

Näringsgren	Antal kartellbundna varugrupper		Antal varugrupper där kartellandelen är $\geq 70\%$		Saluvärdet för dessa varugrupper i % av medräknat saluvärde	
	1963	1967	1963	1967	1963	1967
Metallverk	11	10	7	6	24	19
Metallmanufaktur	7	7	7	4	27	9
Transportmedelsindustri	-	1	-	1	-	1
Mek verkstäder samt instrument och urfabriker	3	3	2	2	3	2
Elektroteknisk industri	-	3	-	1	-	4
Jord- och stenindustri	10	10	6	5	31	13
Träförädlingsindustri	3	3	1	1	3	3
Massa- och pappersindustri	19	16	15	11	32	22
Livsmedelsindustri	16	17	8	10	41	46
Dryckesvaru- och tobaksindustri	5	-	5	-	62	-
Textilindustri	4	3	4	3	18	17
Kemisk industri	2	2	2	2	8	8
Kemisk- teknisk industri	1	2	1	1	3	2
Samtliga sektorer	81	77	58	47	18	15

Källa: Storföretag och Koncentrations tendenser (1970)

I tabell 5.5 ingår några av de varugrupper som 1963 och 1967 hade en hög andel konkurrensbegränsande avtal. Tabellen illustrerar vidare hur stor andel av dessa varor som omfattades av ovannämnda avtal de berörda årtalen. Av tabellen framgår att andelen samverkan för dessa varor är hög och att de flesta av dem faller under kategorin homogena varor som produceras på en mogen marknad i de lägre leden av distributionskedjan, något som i teorin anses gynna kartellbildningar. I tabellen kan man vidare tydligt se hur kartellernas andelar av marknaden i många av fallen minskat något 1967. Nedan följer en genomgång av några av de karteller som finns representerade i tabell 5.5. Rör förtjänar en egen rubrik.

Armeringsjärn: Kartellen bestod av elva företag som kallade sig för Valsjärnsgruppen och som fastställde gemensamma minimipriser (grundpriser) och försäljningsvillkor.³⁰ *Kallvalsat bandstål:* Svenska Gruppen Kallvalsat, som bestod av sex stycken företag, hade en överenskommelse om gemensamma priser och försäljningsvillkor.³¹ *Spånskivor:* Fyra företag hade träffat en överenskommelse angående gemensamma riktpriiser och rabatter.³²

²⁹ D. G. Goyder; *EC Competition Law*, fjärde upplagan, s 146

³⁰ Reg nr 1745, Pris & Kartellfrågor 1959:2

³¹ Reg nr 489, Kartellregistret 1952:1-2

³² Reg nr 1925, Pris & Kartellfrågor 1962:8

Tabell 5.5. Exempel på varor med hög andel samverkan 1963 respektive 1967

	Kartellandel av produktionen %	
	1963	1967
Armeringsjärn	100	100
Kallvalsat järn eller stålband, ej rostfritt	70	22
Rör av gjutjärn	88	92
Rundradiomottagare	-	63
Televisionsmottagare	-	52
Varor av lättbetong	87	85
Spånskivor	87	100
Tidningspapper	98	99
Kuvert	70	87
Påsar och bärkassar	89	61
Starköl	95	-
Klor	100	100

Källa: Pris & Kartellfrågor 1971:8-9

Tidningspapper: Svenska tidningspappersbrukens föreningar, som utgjordes av fem företag, hade ett avtal om att medlemmarnas produktion av tidningspapper avsett för den svenska marknaden skulle försäljas genom föreningen, som fördelade leveranserna på medlemmarna enligt vissa förhållandetal. Priser och försäljningsvillkor fastställdes efter årliga förhandlingar med svenska tidningutgivareföreningen.³³ *Kuvert:* Sju företag utgjorde föreningen Svenska kuvertfabrikanter, som fastställde rabatt- och försäljningsvillkor.³⁴ *Påsar och bärkassar:* Sveriges påsfabrikantförening hade omkring tjugofem medlemmar, och fastställde rabatter vid försäljning till grossist samt andra försäljningsvillkor.³⁵ *Klor:* AB Svenska klorfabrikanter hade sju stycken delägare, som med vissa förbehåll överlätit rätten att sälja de mängder klor och NaOH, som delägarna och icke använder för egen förbrukning. Avtalet innehöll vidare också bestämmelser om bla prissättning samt viss kvotering.³⁶ Den gemensamma nämparen för dessa exempel verkar vara att det i samtliga av fallen handlar om ett mindre antal företag, med horisontalt samarbete, och att marknaderna i många fall liknar varandra i de hänseenden som anses gynna kartellbildningar.

Inom ståltillverkningen fanns också en hög grad av samverkan vid de berörda årtalen. Den så kallade Järnverksgruppen för stångstål och balk, utgjordes av sexton företag, och fastställde gemensamma grundpriser samt försäljnings- och leveransvillkor. Samverkan för denna grupp berörde rostfri plåt, konstruktionsstål, ihåligt borrhåll, verktygsstål samt snabbstål.³⁷ Andra karteller inom ståltillverkningen berörde compoundstål, varmvalsad rostfri compoundplåt, kallvalsat bandstål, rostfritt stångstål, baskisk grovplåt och rostfri valstråd. Dessa karteller omfattade omkring fem företag, i ett fall nio stycken, och man hade kommit överens om att tillämpa gemensamma minimipriser, överpriser, eller enhetliga priser. I samtliga av fallen handlade det om horisontala prissamarbeten, och i vissa fall var avtalen även muntliga.

Andra karteller inom Järn-, stål- och metallmanufaktur gällde tillverkare av dragen rostfri tråd, dragen fjädertråd, järntråd (förening med omkring 25 medlemsföretag), stängseltråd och stållinor (Stållinegruppen: 5 företag). Samtliga av de uppräknade kartellerna samverkade horisontellt om enhetliga priser och rabatter, och i vissa fall kvotering. Kartellernas medlemsantal var från två till omkring tiotalet.³⁸

³³ Reg nr 461, Kartellregistret 1951:2-3

³⁴ Reg nr 443, Kartellregistret 1951:2-3

³⁵ Reg nr 451, Kartellregistret 1951:2-3

³⁶ Reg nr 1734, Pris & Kartellfrågor 1959:2

³⁷ Reg nr 1747, Pris & Kartellfrågor 1961:10

³⁸ Pris & Kartellfrågor 1964:8-9, s 28-

5.2.1 Rör³⁹

Tillverkning av rör i gjutjärn hade, vilket framgår nedan, ett större antal karteller där ett fåtal tillverkare i samma led, långt ner i distributionskedjan, samarbetar om priser. Dessa typer av karteller, liksom många av dem som redovisats ovan, är extra intressanta då de liknar så kallade "hard core" karteller, och har på flera sätt mycket gemensamt med de karteller som idag verkar i det fördolda, och ibland blir avslöjade. Koncentrationen för tillverkare av rör av gjutjärn är hög, produktionen kräver dessutom betydande investeringar och varorna är homogena, något som teoretiskt sett talar för att karteller kan förekomma på marknaden. Nyligen (2004) har också en misstänkt kopparrörskartell inom EU uppdagats, där ett svenskt företag var inblandat (Boliden). Kartellen bestod av nio företag, vilket får betraktas som ett relativt stort antal, och misstänks för att ha fördelat volymer och marknadsandelar, i vissa fall enats om prismål, prisökningar eller andra affärsvillkor rörande standard VVS-kopparrör. Kartellmedlemmarna hade övervakat varandra genom att man utbytt information om försäljning, order, marknadsandelar och prissättning samt genom marknadsledarsamverkan. En snabb genomgång av sex stycken karteller, som alla hade gällande avtal år 1963, följer nedan.

Varmvalsade stålrör: Två företag hade ett muntligt avtal, som innebar att parterna diskuterade och gjorde överenskommelser om priser på ifrågavarande rörtyper.⁴⁰ *Sömlösa kalldragna stålrör:* Två företag hade en överenskommelse om enhetliga grundpriser och kvantitetsrabatter, samt överpriser för vissa utföranden mm.⁴¹ *Rostfria rör:* Fem företag tillämpade gemensamma minimipriser och kvantitetsrabatter, samt tillägg för bla vissa längder.⁴² *Rostfria mejerirör:* Kartellen bestod av fyra företag som hade ett samarbete om gemensamma minimipriser och kvantitetsrabatter samt tillägg för bla vissa längder.⁴³ *Svetsade rostfria plåtrör och rörkrokar:* Fyra företag hade en muntlig överenskommelse om gemensamma priser.⁴⁴ *Muffrör med tillbehör:* Kartellen bestod av nio företag som hade en överenskommelse om gemensamma priser samt försäljnings- och leveransbestämmelser att tillämpas vid försäljning av tillbehör från lager eller från fabrik.⁴⁵ 1966 registrerades också ett avtal mellan två företag angående *sömlösa ämnesrör* om att tillämpa enhetliga priser och rabatter.⁴⁶

5.3 Karteller i Sverige 1971

Tabell 5.6 redogör för det totala beståndet av gällande avtal i kartellregistret år 1971. För majoriteten av avtalen (ca 41%) handlade samarbetet om prissättning, en liten minskning jämfört med 1963 och 1967. Även avtal med konkurrensklausul var frekvent förekommande (ca 30 %). Den näringsgren som hade i särklass flest antal registrerade avtal, även om andelen minskat, var fortfarande jordbruks och trädgårdsprodukter, livsmedel mm (ca 20 %). Andra näringsgrenar som förekommer något mer frekvent än andra var trävaror, järn-, stål- och metallmanufaktur, maskiner och motorer mm, samt servicenäringar.

Avtal mellan företag var riksomfattande i cirka 85 % av fallen, medan avtal som grundade sig på olika typer av föreningsbestämmelser var av lokal karaktär i cirka 69 % av fallen. Avtal mellan företag utgjorde 60 % av avtalsbeståndet. Antalet riksomfattande överenskommelser

³⁹ Samtliga av nedan uppräknade avtal var gällande 1963, och finns i Pris & Kartellfrågor 1964:8-9

⁴⁰ Reg nr 189, Kartellregistret 1948:4, Pris & Kartellfrågor 1961:10

⁴¹ Reg nr 499, Kartellregistret 1952:1-2

⁴² Reg nr 500, Kartellregistret 1952:1-2

⁴³ Reg nr 501, Kartellregistret 1952:1-2

⁴⁴ Reg nr 1809, Pris & Kartellfrågor 1960:10

⁴⁵ Reg nr 1911, Pris & Kartellfrågor 1962:4

⁴⁶ Reg nr 2194, se Pris & kartellfrågor 1966:1 s 58

har ökat i jämförelse med 1967, medan lokala överenskommelser har minskat. Överenskommelser i form av föreningsbestämmelser förekommer mest inom grupperna servicenäringar, livsmedel- och beklädnadsvaror, samt trävaror, inom vilka områden överenskommelserna till stor del berörde detaljhandelsledet

Tabell 5.6 Avtalens fördelning på olika typer av konkurrensbegränsningar 1971

Näringsgren	Marknadsdelning	Exklusivitet	Prissättning	Samgående	Konkurrensklausul	Övriga	Antal avtal
Jordbruks och trädgårdsprodukter, livsmedel mm.	32	50	62	10	87	1	230
Textil och läder	2	1	2	6	13	1	23
Beklädnadsvaror	1	1	41	7	7	8	57
Trävaror	6	5	38	17	4	13	74
Massa och papper	11	5	16	5	14	0	43
Grafiska produkter	0	6	16	1	7	3	31
Kemiska produkter	7	11	9	6	19	0	46
Gummi och plastprodukter	3	1	3	0	12	0	18
Kol och mineraloljeproducter	2	11	10	0	2	0	24
Jord och stenindustriprodukter	14	8	14	11	7	0	42
Järn, stål och metaller	11	14	14	4	12	0	43
Järn, stål och metallmanufaktur	11	8	39	5	37	0	85
Maskiner, motorer mm	13	18	6	8	44	0	76
Elektrotekniska produkter	6	4	10	3	31	0	47
Transportmedel	19	16	15	3	14	0	50
Andra produkter	0	4	39	1	4	1	48
Byggnads och anläggningsverksamhet mm	22	1	17	2	21	1	43
Transporter	7	6	15	9	3	1	35
Servicenäringsar	2	1	98	1	2	5	108
Totalt	169	171	464	99	340	34	1123

Källa: Pris & Kartellfrågor 1971:8-9 (kartellregistret)

Inom näringsgrenen kol- och mineraloljeproducter fanns vid denna tidpunkt några intressanta kartellavtal registrerade, där fyra branschorganisationer utgav cirkaprislistor för kol och koks till återförsäljare och förbrukare. Även tre andra kartellavtal fanns registrerade som berörde två, fyra, respektive fem företag inom kol- och koksbranschen, där man i samtliga fall hade kommit överens om gemensamma riktpriiser vid försäljning till förbrukare. Kartellerna verkade på geografiskt avgränsade marknader.⁴⁷

I Pris & Kartellfrågor 1971:8-9 finns också en sammanställning över Bank- respektive Försäkringsinspektionens kartellregister. Bankerna har vid denna tidpunkt i de allra flesta av fallen organiserat sitt samarbete via någon gemensam förening, där man rekommenderade eller hade ingått överenskommelser om hur bankverksamheten skulle bedrivas.

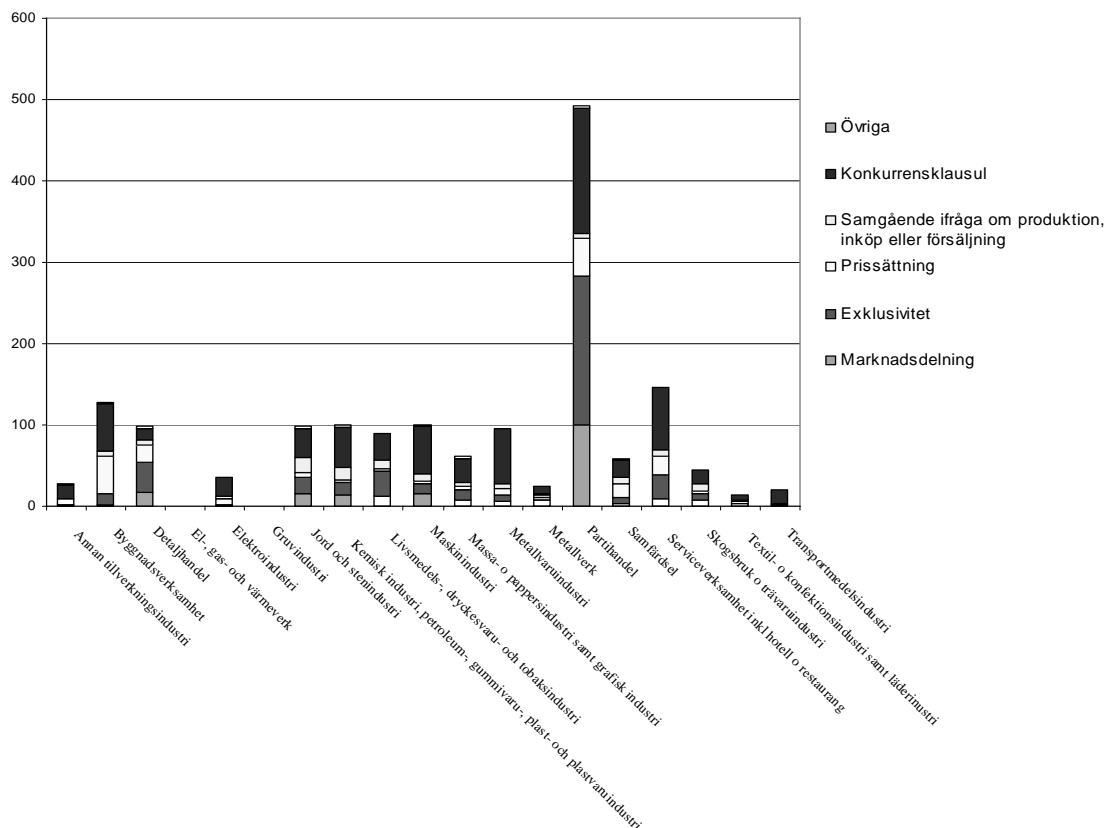
5.4 Nyregistrerade avtal perioden 1971-74, 1976 samt 1983-88.

Diagram 1 visar fördelningen av olika former av konkurrensbegränsande avtal fördelat på nitton olika näringsgrenar av det totala antalet nyregistrerade avtal för perioden 1971-74, 1976

⁴⁷ Reg nr 1397, 1399 samt 1400, Näringsfrihetsfrågor 1956:1

samt 1983-88.⁴⁸ Avtalen har delats in efter samma princip som ovanstående sammanställningar.

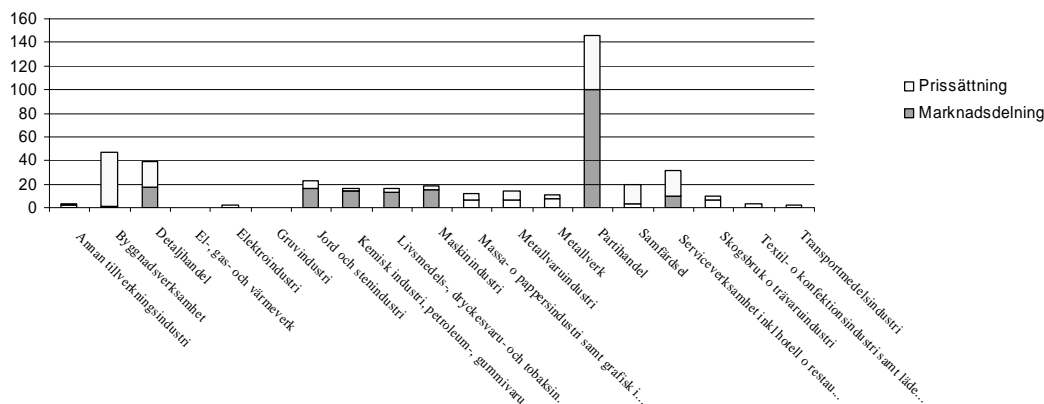
Diagram 1. Antal nyregistrerade avtal för perioden 1971- 74, 1976 samt 1983 - 88

Det totala antalet nyregistrerade avtal under perioden uppgår till 1295 stycken. De vanligast förekommande typerna av avtal är konkurrensklausul och exklusivitet. Avtal med konkurrensklausul förekommer i ca 54 % av fallen, följt av avtal med en konkurrensklausul som utgör ca 31 % av avtalen. Partihandeln har klart flest antal nyregistrerade avtal, där det i de flesta av fallen handlar om avtal med konkurrensklausul samt exklusivavtal, men även marknadsdelning är vanligt förekommande där. Serviceverksamhet inklusive hotell och restaurangverksamhet samt byggnadsverksamhet förekommer något mer frekvent än de övriga näringsgrenarna. I diagram 2, där endast prissättnings- och marknadsdelningsavtal medtagits, framgår att byggbranschen under denna period har registrerat flest avtal som rör priser, tätt följt av partihandeln som även har den största andelen marknadsdelningsavtal.

⁴⁸ Data kommer från kartellregistret och finns sammanställt i SPKs tidskrifter Marknad & Fusioner respektive Pris & Konkurrens.

Diagram 2. Antal nyregistrerade pris- och marknadsdelningsavtal för perioden 1971-74, 1976 samt 1983-88

När man tolkar ovanstående diagram bör man emellertid göra detta med en stor portion varsamhet. Till att börja med så byggde registreringsverksamheten på ett anmaningsförfarande, vilket innebär att antalet nyregistrerade avtal inom en näringsgren kan avspegla registreringsverksamhetens inriktning just den perioden, snarare än antalet förekommande avtal, samt att många avtal som medfört betydande konkurrensbegränsningar kan ha förblivit oregistrerade. Ett enda registrerat avtal kan dessutom också innehålla en mängd olika avtal och överenskommelser mellan många företag, medan andra kan vara mycket begränsade till sin omfattning. Det råder alltså en slags asymmetri mellan avtalen som gör att en statistisk översikt av följande slag kan ge en mycket skev bild av verkligheten. Dessutom kan det under den aktuella perioden vara så att många av de branscherna som här inte finns representerade i någon stor utsträckning kan ha haft en stor andel registrerade avtal som fortfarande varit gällande, men som registrerats under föregående perioder. Men, å andra sidan kan man inte heller helt utesluta att det som diagram 1 och 2 tydligt visar på faktiskt också var trender som fanns under den berörda perioden.

5.5 Sammanfattande slutsatser 1963-88

Inledningsvis framgick det att Jordbruks- och livsmedelsindustrins tillverkningar hade det största antalet registrerade avtal 1963-71, och av tabell 5.3 samt 5.4 framgår dessutom att kartellernas omfattning inom de produktområden som berördes av samverkan var hög, över 70 %, samt att deras andel av den totala sektorn också var stor, strax under 50 %. En tänkbar orsak till att samverkan inom denna sektor varit så omfattande kan ha varit, vilket Fölster & Pletzman (1995) pekar på, den dåvarande svenska jordbrukspolitiken som bla skyddade sektorn från internationell konkurrens, vilket kan ha stimulerat och underlättat ett effektivt samarbete. Vidare så omfattade avtalen inom denna näringsgren i många av fallen ett stort antal företag, vilket ytterligare förstärker bilden av att samverkan varit betydande.

Inom stål, metallverk samt metallmanufaktur, speciellt rörtillverkning, är det inte ett anmärkningsvärt stort antal registrerade kartellavtal, utan vad som är uppseendeväckande är den typ av samverkan som i stor utsträckning återfanns hos denna sektor. Ett stort antal avtal gällde samverkan som faller under kategorin "hard core" karteller, med få företag involverade, och i många av fallen var avtalen dessutom muntliga. Att branscherna inte utmärker sig med ett stort antal kartellavtal i tabellerna ovan förklaras av att de i nästan samtliga av fallen har en hög koncentration. Det som är intressant med dessa avtal, jämfört med t ex föreningar inom jordbruksindustrin som utfärdar prislistor, är att dessa liknar de

karteller som idag kan samverka i det fördolda. Det är kanske inte heller helt överraskande att man finner dem just här, beaktat det teoretiska ramverk som finns på området. Till att börja med är koncentrationen hög, för det mesta är C4 över 70 %.⁴⁹ Detta anses medföra att en kartell kan koordinera samverkan utan att transaktionskostnaderna förknippat med detta blir för stora, att jämföra med hundratalet jordbruk som ska enas kring ett enhetligt pris och övervaka varandra. Vidare krävs det betydande investeringar för att kunna producera på marknaden och höga fasta kostnader brukar vara ett hinder för nyetableringar. Andra faktorer som kan underlätta samverkan, och som karakteriserar dessa marknader, är att de är mogna och att produkterna är homogena. Det är dock värt att påpeka att dessa karteller, då avtalen i många av fallen även var muntliga, idag antagligen skulle kunna samverka i enhetligt samförstånd eller utan att göra upp formella kontrakt, vilket gör dem svåra att avslöja.

Byggsektorn har flest avtal som berör priser i diagram 2, men finns förutom i tabell 5.6 inte representerad som en enskild näringsgren i den övriga statistiken, och utmärker sig då inte alls. Partihandeln måste här emellertid lyftas fram, då branschen har överlägset flest nyregistrerade avtal perioden 1971-74, 76 samt 1983-88. Det är dock beklagligt att det här inte går att göra någon jämförelse med tidigare årtal, då denna bransch vid tidigare sammanställningar inte återfinns i en egen näringsgren. Det finns emellertid uppgifter från 1971⁵⁰ där det framgår att den största andelen konkurrensbegränsande avtal inom partihandeln återfanns inom jordbruks- och livsmedelsbranschen (ca 25 %) och att partihandeln totalt stod för ca 12 % av avtalen. Av diagram 2 framgår att när man jämför samarbetsformerna prissättning och marknadsdelning har partihandeln näst flest som rör priser, och flest avtal som gäller marknadsdelning. Textilindustrin, hantverk och träindustrin är andra branscher där antalet registrerade karteller var något högre än i övrigt.

Statistiska översikter av de slag som presenterats ovan har dock ett begränsat värde, av ovan anförda skäl, och måste tolkas med stor varsamhet. Ett annat problem är också att indelningen av näringsgrenar är grov och inte densamma för alla årtal, vilket gör jämförelser svårare, samt att det ibland kan vara svårt att urskilja ett mönster och göra några mer djupgående iakttagelser. Värt att påpeka är också att branscher med hög koncentration helt naturligt inte kommer att ha lika många registrerade avtal, men att det för den skull inte behöver innebära att samverkan inom dessa näringsgrenar är låg, snarare tvärtom. Hårddraget kan man säga att den statistik som presenterats ovan egentligen inte kan säga så mycket om förekomsten av karteller inom svenskt näringsliv den aktuella perioden. Däremot så torde det vara mer givande att studera avtalen enskilt. Fler exempel på enskilda avtal, och som kan kopplas till de efter 1993 avslöjade eller misstänkta kartellerna, presenteras i kapitel 7.

5.6 Horisontell samverkan 1991

1992 gjordes en kartläggning av horisontell samverkan hos i stort sett samtliga branscher inom svenskt näringsliv, redovisningen av samverkan avser 1991 års förhållanden, som relateras till 1989 års försäljningsvärden. Enligt 1982 års konkurrenslagstiftning fanns ingen generell lagstiftning mot horisontell samverkan, utan de kunde prövas från fall till fall enligt missbrukprincipen. Endast i ett fåtal rättsfall rörande horisontal samverkan och marknadsdelning fann man emellertid att skadliga verkningar förelåg. Vertikala bruttopriser och anbudskarteller, däremot, var förbjudna redan enligt 1982 års lagstiftning.

⁴⁹ C4 är ett vanligt koncentrationsmått, och anger andelen av den totala försäljningen som kommer från de fyra största företagen på marknaden.

⁵⁰ Se Pris & Kartellfrågor 1971:8-9

1991 är ett intressant årtal ur många aspekter, då det ligger mycket nära tidpunkten (1993) för lagändringen som i princip innebar förbud mot alla typer av konkurrensbegränsande samarbeten inom näringslivet. Dels är det med fördel där man letar efter branscher med stor frekvens av kartellsamarbeten om man ämnar göra en jämförelse med de karteller som blivit avslöjade sedan kartellsamarbeten förbjöds 1993.⁵¹ Men även om man vill studera effekten av ökad konkurrens inom industrier som haft en hög frekvens av kartellsamarbeten, och jämföra med dem som haft en låg frekvens av samverkan, är 1991 ett lämpligt datum för att göra en slags jämförelse ”före och efter” inom dessa branscher.⁵²

5.6.1 Data från SPKs rapportserie 1992:3

SPKs undersökning baserades dels på tillgänglig statistik inom SPK och uppgifter från kartellregistret och marknadsbevakning, dels på systematisk genomgång av uppgifter från företag, branschorganisationer och andra källor. Sammanställningen omfattar horisontell prissamverkan och marknadsdelning och gäller dels samarbete som kan styrkas enligt formella avtal mellan företagen, dels samarbete som genom olika typer av riktpriiser kan användas av företagen på en marknad i syfte att begränsa konkurrensen. Marknader med endast ett fåtal företag, där ett företag tillkännager att det önskar prissamarbeta, eller marknader som kännetecknas av prisledarskap, har tagits med i sammanställningen endast då enhetligt agerande kunnat knytas något riktpreis eller annan riktpunkt, eller då man kunnat påvisa att företagen genom avtal utsett en pris-ledare. Riktpriiserna är prislistor, kalkylrekommendationer eller andra slag av prisrekommendationer, t ex rabattrekommendationer. Man har därmed försökt att inte enbart ta formella avtal mellan företag, utan även i viss utsträckning så kallat taktiskt samarbete, samt att man använder sig av andra källor än kartellregistret. Detta måste betraktas som en förbättring jämfört med kartellregistrets data och tillförlitligheten i det som presenteras nedan är därför större än när man enbart använder sig av kartellregistrets data. En ytterligare fördel, jämfört med kartellregistrets begränsade information, är att man här även i de flesta fall får uppgifter om den totala omsättningen och antalet företag för respektive bransch, samt hur stor andel av omsättningen och företagen som omfattas av kartellsamarbete. Försäljningen för den del av en bransch eller näringsgren som berörs av horisontell prissamverkan och marknadsdelning har skattats och ställts i relation till den totala försäljningen inom branschen eller näringsgrenen. Vad gäller samverkan i form av prissamverkan och kalkylnormer har hela branschen som rekommendationen avser inkluderats i sammanställningen, men huruvida företagen verkligen följt de rekommendationer som givits är inte känt. Resultaten skall hursomhelst, menar författarna till rapporten, ses som en underskattning av omfattningen av horisontell samverkan eftersom företagen försöker dölja samverkan, och kan därför inte ge en fullständig bild av horisontell samverkan i svenskt näringsliv år 1991.

5.6.2 Resultat från SPKs sammanställning över horisontell samverkan 1991

I tabell 5.7 redovisas det totala försäljningsvärdet för respektive näringsgren som berörs av horisontell samverkan, samt det totala antalet företag inom branschen och antal företag som berörs av samverkan. Enligt tabellen är horisontell samverkan värdemässigt sett betydande inom parti och detaljhandelsledet, främst inom daglivaruområdet. Närmare 500 av de totalt 1250 gällande överenskommelserna år 1991 återfanns inom industriella verksamheter, med den största andelen inom livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri (ca 100), metallvaruindustri (ca 65), kemisk industri (ca 65) samt maskinindustri (ca 50). Fördelningen på andra näringsgrenar var byggnadsindustri (ca 70), partihandel (ca 335), detaljhandel (ca

⁵¹ Det är dock värt att ha i åtanke 1982 års lagstiftning, vilket har redogjorts för ovan, medförde att många av de karteller som kan tänkas ha haft en betydande konkurrensbegränsande effekt motverkats.

⁵² Detta kommer emellertid inte att göras här.

175), samfärdsel (ca 40) och serviceverksamhet (ca 145). I tillverkningsledet förekommer horisontell samverkan inom livsmedelsindustri och grafisk industri, samt elproduktion i relativt stor utsträckning.

Tabell 5.7 Horisontell samverkan 1991

Näringsgren	Marknadsvärde 1989, Mkr	Horisontell samverkan 1989, Mkr	%	Antal företag resp. marknad	Antal fgt med horisontell samverkan, 1989	%
Jordbruk, jakt	40887	1267	3	314	95-109	30 - 35
Skogsbruk	25261	-	-	-	-	-
Fiske, fiskevård	1253	-	-	-	-	-
Malmbrytning	18831	-	-	-	-	-
Annan mineralbrytning och -utvinning	2959	-	-	-	-	-
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobakstillverkning	139473	21686	16	1655	234	14
Textil-, beklädnads-, läder- och lädervarutillv	43056	-	-	-	-	-
Trävarutillverkning	4186	0 - 135	0	604	603	100
Massa-, pappers- och pappersvarutillverkning, grafisk produktion	69679	24100	35	1903	1303	68
Tillv av kem prod, petroleumprod, gummi- och metaller	119078	-	-	-	-	-
Tillverkning av varor av mineraliska ämnen, utom metaller	21026	300	1	38	38	100
Metallframställning	47637	-	-	-	-	-
Verkstadsvarutillverkning	273893	5362 - 5612	2	6192	2452	40
Annan tillverkning	7516	-	-	-	-	-
El-, gas- och värmeförsörjning	51944	40475	78	550	372	68
Vattenförsörjning, rening, renhållning, städning	20518	500	2	-	-	-
Byggnadsverksamhet	172614	37650	22	15185	8750	56
Partihandel, varuförmedling och detaljhandel	918083	224338 - 234168	24 - 26	208202	110978	53
Restaurang- och hotellverksamhet	42967	-	-	-	-	-
Samfärdsel	113174	23200 - 45 400	20 - 40	26992	9992 - 16 992	37 - 63
Post- och telekommunikationer	36973	-	-	-	-	-
Fastighetshetsförvärv och -förmedling, uppdragsverksamhet	287471	45	0	75	50	67
Undervisning, forskning, sjukvård mm	27044	-	-	-	-	-
Rekreationsverksamhet, kulturell serviceverksamhet	18570	-	-	-	-	-
Reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet	44267	1990-4740	-	24130	11820 - 12050	49 - 50
Totalt	2586050	380913 - 416078	14 - 16	285839	146507 - 153751	51 - 54

Källa: SPKs rapportserie 1992:3 tabell 3.1 och 3.2

- uppgift saknas

Inom tjänstesektorn är omfattningen av horisontell prissamverkan och marknadsdelning, förutom i byggbranschen, relativt liten. Renodlad prissamverkan utgör ca 70 %, medan renodlad marknadsdelning endast uppgår till ca 30 %. Horisontell prissamverkan tillsammans med marknadsdelning återfinns i ca 15 % av fallen (framgår som synes inte av tabellen). Av tabellen framgår även att horisontell samverkan omfattar 14 – 16 % av försäljningsvärdet, samt 51 – 54 % av företagen, där antalet samverkande företag är störst inom parti- och detaljhandel, byggsektorn och transportnäringarna. Vidare så är det inom branscher som inte är utsatta för internationell konkurrens i någon större utsträckning som omfattningen av samverkan är störst, något man i teorin kan hitta stöd för.

I cirka 35 av de 90 branscher som horisontal samverkan påträffades är branschorganisationer inblandade genom bland annat utgivning av prisrekommendationer i form av prislister eller

kalkylnormer och uppgår till totalt 227 i antalet, men endast 9 med en bindande karaktär. I de flesta fall organiserar branschorganisationerna ett mycket stort antal företag, upp till 2700, men det finns även exempel på branschorganisationer med ett litet antal företag, som minst 4-5 stycken.

Samverkan kan även förekomma genom bland annat tyst samförstånd och prisledarskap. Branscher där prisledarskap sannolikt förekommer i relativt stor omfattning är byggnadsmaterialtillverkning som t ex betong och värmeisoleringsmaterial samt inom hotellbranschen. Ett ytterligare exempel på en bransch med prisledarskap, där ett eller flera av företagen i förväg meddelar om en prisändring är drivmedelsbranschen.⁵³

Tabell 5.8 Antal produkter för respektive industri som berörs av horisontell samverkan och som omfattar minst 40 % av försäljningen samt mindre eller lika med 10 % i Sverige 1991.

Industri	Totalt antal produkter som omfattas av horisontell samverkan	Antal produkter vars försäljning omfattas av kartellavtal \geq 40 %	Antal produkter vars försäljning omfattas av kartellavtal \leq 10 %	10% < Antal < 40%	Ingen uppgift	Kartellernas genomsnittliga andel i % för respektive näringsgren
Byggnadsverksamhet	7	6	0	1	0	65
Detaljhandeln	17	7	3	2	5	35
El-, gas- och värmeförsörjning	4	2	2	0	0	53
Fastighetsförvaltning	2	0	1	0	1	75
Jordbruk, jakt	3	2	0	1	0	44
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobakstillverkning	8	3	1	2	2	58
Massa-, pappers- och pappersvarutillverkning, grafisk produktion	2	2	0	0	0	98
Partihandel	23	13	2	2	6	89
Renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet	2	1	0	0	1	100
Reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet	10	2	2	0	6	31
Samfärdsl	8	3	0	0	5	100
Tillverkning av varor av mineralistiska ämnen, utom metaller	2	1	0	1	0	46
Trävarutillverkning	3	0	0	0	3	-
Verkstadsvarutillverkning	7	3	3	0	1	34
Totalt	98	47	16	10	30	64

Källa: Data från SPKs Rapportserie 1992:3, Bilaga 2.2

Tabell 5.8 redogör för antalet produkter inom respektive näringsgren där horisontell samverkan förekom och där försäljningen som omfattas av kartellsamarbete är större än 40 respektive mindre än 10 %. Då uppgift saknas på vissa produkter har även antalet av dessa redovisats, tillsammans med det totala antalet produkter inom varje näringsgren som berörs av samverkan. Valet av 40 respektive 10 % är inte godtyckligt. Symeonidis (2002) definierar en bransch där andelen av försäljningen som berörs av kartellsamarbete är större eller lika med 40 % som ”collusive”, mindre eller lika med 10 % som ”competitive”, och resten som ”ambiguous”. Vidare finns det även inom EU ett direktiv som säger att om ett företag har en marknadsandel som är större än 40 % kan det vara en indikation på att företaget kan missbruka sin dominerande ställning, och på så sätt begränsa konkurrensen. En kartell som omfattar 100 % av marknaden kan i regel sätta ett monopolpris, medan en kartell som

⁵³ Se SPKs Papportserie 1992:3

omfattar 40 % eller mer av marknaden troligtvis inte har denna möjlighet, men ändå förmår att begränsa konkurrensen genom att agera som ett dominant företag på marknaden. Att göra denna distinktion mellan branscherna är till fördel om man vill, som Symeonidis, studera effekten av ökad konkurrens, där man jämför utvecklingen för de branscher som påverkas respektive inte påverkas av den exogena policyförändringen som den nya lagstiftningen 1993 innebar.

Totalt omfattas cirka hälften av branscherna inom respektive industri av horisontal samverkan, som enligt ovanstående argumentation kan innebära konkurrensbegränsningar. Cirka 16 % av branscherna med horisontal samverkan är präglade av konkurrens, där man alltså kan förvänta sig att kartellens konkurrensbegränsande förmåga är minimal eller obefintlig.⁵⁴ Byggbranschen, papperstillverkning och grafisk produktion är de näringsgrenar som hade en mycket hög andel branscher med horisontalt samarbete, där denna samverkan kan medföra en reell begränsning av konkurrensen. Även partihandeln hade en relativt stor andel branscher där samverkan förekommer i en större utsträckning.

I den sista kolumnen till höger anges kartellernas genomsnittliga andel av branschen för respektive näringsgren. Då det saknas uppgift om kartellandelen hos nästan 30 % av branscherna med horisontell samverkan kan siffran naturligtvis bli missvisande, något man åtminstone bör ha i åtanke. Kartellernas genomsnittliga andel är störst inom renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet, samfärdsel, massa-, pappers- och pappersvarutillverkning, grafisk produktion samt partihandeln.

Inom byggbranschen är det Plåtslageriverksamhet, WS-installationer, Elinstallationer, Isoleringsarbeten, Glasmästerier och Måleriarbeten som utgör branscherna med hög grad av samverkan. Formen för samarbetet hos i stort sett samtliga av de berörda branscherna är en gemensam branschorganisation, där man centralt utfärdar riksomfattande prislistor och kalkylnormer. Koncentrationen hos dessa branscher är generellt låg, och antalet företag inom respektive bransch är från 230 till 9000 stycken. Marknaderna är ofta geografiskt avgränsade, där ett företag sällan är rikstäckande och där man inte konkurrerar med varandra inom vissa geografiska områden. Importkonkurrensen är också för dessa branscher i princip obefintlig. Förutom nämnda branscher inom byggindustrin förekom också prisledarskap eller parallella beteenden i fabrikantledet inom t ex mineralull, lättbetong, byggskivor, färger och lacker samt VVS-marknaden.⁵⁵ Detta sker genom t ex sammanfallande och lika stora prishöjningar. Inom mineralullsbranschen uppstod emellertid detta beteende via en korsamverkan mellan kunderna. Det är här även på sin plats att påpeka att de byggkarteller i Sverige som blivit avslöjade efter 1993 i många av fallen varit anbudskarteller och olika former av konkurrensbegränsande samarbeten i samband med upphandlingar. Denna form av samverkan var emellertid förbjudet redan enligt 1982 års lagstiftning och syns följaktligen inte i statistiken för horisontell samverkan 1991, i den mån de redan då förekom det vill säga.

På den svenska tidningspappersmarknaden fanns en säljar- och kvotkartell, via en branschorganisation, som består av skogsindustriföretagen MoDo, SCA och STORA, som tillsammans utgör 100 % av marknaden, och importen var obetydlig.

⁵⁴ Det kan ju hursomhelst vara så att vissa marknader naturligt är geografiskt eller på något annat sätt avgränsade, vilket gör att samverkan som totalt sett omfattar en liten del av marknaden ändå hypotetiskt sett skulle kunna innebära en betydande begränsning av konkurrensen på vissa delar av en marknad.

⁵⁵ SOU 1991:59

Inom Partihandeln för icke konsumtionsinriktade varor är koncentrationen och andelen av försäljningen som berörs av samverkan hög. Branscherna med hög grad av samverkan är partihandel med vissa stålprodukter, skrothandel, barkningstrummor, barkverktyg, naturgas, olegerat stålskrot, elgrossister, lövträstock och virkesråvara. I majoriteten av de uppräknade branscherna berörs i stort sett hela branschen och samarbetet rör prissamverkan.

Inom partihandeln med dagligvaror har det uppstått en marknadsdelning tack vare att relationerna till detaljhandeln varit så starka att det i princip inte varit möjligt för en stor del av butikerna att välja leverantörer i partiledet. Marknadsdelningen har här således inte uppstått genom att avtal mellan partihandelsföretagen upprättats, utan genom formella eller institutionella bindningar mellan parti och detaljistled. Koncentrationen är hög och de tre största företagen ICA, DAGAB och KF svarade för cirka 70 % av all försäljning. Övriga grossister har specialiserat sig på någon form av nisch i sitt sortiment.

Inom detaljhandeln är omfattningen av samverkan stor för dagligvaruhandeln, färger och lacker, glasögon, bröd och bageriprodukter, järnhandeln, leksakshandeln och möbler. Dagligvaruhandeln kännetecknas av hög koncentration med starkt sammanhållna block i butiksledet, som i sin tur har starka bindningar till någon av de tre största partihandelsföretagen. Samverkan består i stort sett av horisontal cirkaprisättning.

Bensinförsäljningen sker 1991 hos totalt ca 2300 återförsäljare, där ca 2000 av dessa samverkar om prissättningen. Samverkan organiserades via Petroleumhandelns Riksförbund (PRF), som varje år förhandlade fram marginaler för återförsäljarna. Förhandlingsmotparten i avtalen var oljebolagen som levererade oljeprodukterna. Intressant att notera är att bensinbolagen Statoil, OK-Q8, Shell, Preem och Hydro år 2000 stämades för olagligt kartellsamarbete, då företrädare för bolagen i hemlighet träffats och gjort upp om priser och rabatter på bensin. Det samarbete som förekom 1991 verkar alltså ha fortsatt, om än i en annan form, i hemlighet efter 1993.⁵⁶

Tabell 5.9 redogör för horisontell samverkan inom branscher med fem företag eller färre. Få företag på marknaden underlättar koordinationen av samarbete och gör det ofta lättare för företagen att övervaka varandra, något som kan öka sannolikheten för förekomsten av karteller. Tabellen ger stöd för detta, och visar att andelen av försäljningen som omfattas av kartellsamarbete i flertalet fall är 100 %. I branscherna med ett fåtal verksamma företag och som finns representerade i tabellen, sker samverkan om prissättning via explicita kontrakt, detta gäller främst verkstadsvarutillverkning. Ett antal sådana finns registrerade i kartellregistret, men det var nog ändå inte vanligt att företagen öppet erkände en sådan samverkan och majoriteten samverkar antagligen i tyst samförstånd, något som underlättas av att företagen på marknaden är få.⁵⁷

⁵⁶ Detta kommer mer ingående att behandlas i kapitel 7.

⁵⁷ Här bör man kanske också ha 1982 års KL i åtanke, då denna i många fall kanske skulle ha inneburit att myndigheten motverkat konkurrensbegränsande avtal av följande slag om det kommit till deras kännedom.

Tabell 5.9 Horisontell samverkan på marknader med antal företag ≤ 5 , 1991

Näringsgren	Bransch	Antal företag/ bransch	Antal samverkande företag	Andel av försäljningen som omfattas av horisontell samverkan	Typ av samverkan
Massa-, pappers- och pappersvarutillverkning, grafisk produktion	Tidningspapper	3	3	100	PL/FV/GE
Trävarutillverkn	Kistfabrikation	4	3	Ej känt	PL/ RN/FV
Partihandel	Skrot från rost- och värmebest. Stål	2	2	100	PL/KV
	Barkningstrummor	2	2	100	PL
	Barkverktyg	2	2	100	PL/marknadsdelning
	Virkesråvara, inköpskarteller, -bolag	4	4	35	PL/KN/KV
	Lövträstock	3	3	65	PL/KN/RN/FV
	Sågverksmaskiner och -anläggningar	3	2	67	GE
Verkstadsvaru- tillverkning	Viror	4	3	46	PL/KN/RN/FV
	Maskinfiltstillverkning	3	3	44	PL/KN/RN/FV
	Ställverksanläggningar	5	2	Ej känt	Marknadsdelning
	Valsar av verktygs- och snabbstål	2	2	100	Marknadsdelning

PL = Prislista, FV = Försäljningsvillkor, GE = Geografisk uppdelning, RN = Rabattnorm, KN = Kalkylnorm, KV = Kvotering

Importen av viror och maskinfilt utgör ca 50 %, vilket kan förklara den relativt låga andelen av försäljningen inom dessa två branscher. I övrigt framgår att tidningspapper och partihandel för icke konsumtionsinriktade produkter har hög koncentration och en hög andel av försäljningen som berörs av samverkan. Vad man också kan urskilja är att samverkan ofta berör flera olika typer av samarbeten i en och samma bransch, i tre av fallen rör samverkan prislista, kalkylnorm, rabattnorm och försäljningsvillkor. När företagen som samverkar är få blir det naturligtvis enklare att komma överens om mer omfattande avtal och samarbetsformer. Slutligen kan man också se att då koncentrationen är hög så samverkar samtliga av företagen inom branschen i majoriteten av fallen. Mörkertalet för horisontal samverkan inom dessa typer av branscher är nog trots allt ändå stort, och enhetligt agerande under tyst samförstånd är sannolikt den vanligaste formen för samarbete inom dessa branscher.

Tabell 5.10 visar branscher där horisontal samverkan utgör 100 % av försäljningsvärdet. Antalet företag på dessa marknader är generellt få, och branscherna är i de flesta fall sådana som inte är utsatta för internationell konkurrens. Branschorganisationer förekommer i en del fall, men i flertalet av fallen har företagen upprättat enskilda kontrakt mellan varandra, eller så sker samverkan på något annat sätt.

Tabell 5.10 Branscher där 100 % av totala försäljningen omfattas av horisontal samverkan

Näringsgren	Bransch	Antal företag/ bransch	Samverkan form	Typ av samverkan
Massa-, pappers- och pappersvarutillverkning, grafisk produktion	Tidningspapper	3	BO/AV	PL/FV/GE
Verkstadsvarutillverkning	Valsar av verktygs- och snabbstål	2	AV	Marknadsdelning
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobakstillv	Konsumtionsmjölk och grädde	10	Ej känt	GE
	Sur- och saltströmning	Ej känt	BO	PL
Partihandel	Barkningstrummor	2	AV	PL
	Barkverktyg	2	AV	PL/marknadsdelning
	Skrot från rost- och värmebest. Stål	2	A	PL/KV
	Vissa stålprodukter (JBG-material)	7 – 10	BO	KN/FV
	Naturgas	8	Ingen uppgift	GE
Samfärdsel	Inrikes fjärtrafik m lastbil	800	AV	PL/KN
	Lokala lastbilscentraler	19000	BO/AV	FV/GE
	Inrikes regelbunden flygtrafik	12	A	GE
Renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet	Sotning	Ej känt	A/A	A
El-, gas- och värmeförsörjning	Elektrisk kraft	350	A/Ingen uppgift	GE/Ingen uppgift
Byggnadsverksamhet	Plåtslageriverksamhet	880	Ingen uppgift	Ingen uppgift

6 Tidigare studie

En tidigare studie där man använder sig av kartellregistrets data har gjorts: Fölster & Pletzman (1995); ”*The Social Costs of Regulation and Lack of Competition in Sweden*”. Nedan följer en kort genomgång och sammanställning av den del i studien som berör karteller och kartellregistret.

Till att börja med så påpekar man att kartellregistrets data är ofullständigt i det att många då förekommande avtal kanske aldrig blev registrerade, samtidigt som ett större antal av de avtal som registrerades kan ha förblivit kvar i registret även fast avtalet i praktiken för länge sedan upphört gälla. Hursomhelst menar de ändå att kartellregistret erbjuder ett unikt tillfälle att studera effekter av karteller empiriskt, samt att då karteller blev olagliga 1993 så kan förekomsten av dem inom vissa branscher fortfarande leva kvar. Därför, menar författarna, är undersökningen inte enbart intressant ur ett historiskt perspektiv.

Tabell 6.1 summerar frekvensen av konkurrensbegränsande avtal inom de olika produktgrupperna. *Produkt år* innebär att det finns 15 årliga observationer för varje enskild varugrupp, och 83 olika utvalda produkter, vilket ger totalt 1245 produkt år ($15 * 83 = 1245$). Av tabellen framgår att det totalt finns 366 produktår (29,4 %) som omfattas av någon typ av kartellavtal. Man gör också en distinktion mellan horisontella och vertikala avtal. Utav de horisontala avtalen rör merparten priser.

Författarna pekar på den tydliga koncentrationen av kartellavtal inom vissa branscher, och lyfter fram livsmedelsvaror som extraordinär. Livsmedelsbranschen utgör strax över 10 % av

produkt åren, men ca 33 % av kartellavtalen. En tänkbar orsak till den höga graden av samverkan just inom livsmedelsbranschen, menar författarna, kan vara den dåvarande svenska jordbrukspolitiken som höjt priserna på mat och skyddat de inhemska producenterna från internationell konkurrens.

Tabell 6.1 Fölster & Pletzman (1995)

Varugrupp	Produkt år		Produkt år i procent			
	Totalt	Med kartellavtal eller med någon typ av avtal		Vertikalt avtal	Horisontalt avtal	Båda typerna
Livsmedel	150	113	75,3 %	10,7 %	4,7 %	60,0 %
Kläder och läder	60	20	33,3	33,3	0	0
Trä och papper	120	50	41,7	15,0	10,0	16,7
Förpackning	45	23	51,1	28,9	0	22,2
Industriella kemikalier	105	43	41,0	21,9	0	19,0
Läkemedel och kosmetika	45	9	20,0	6,7	0	13,3
Petroleum produkter	60	6	10,0	0	10,0	0
Gummi produkter	30	0	0	0	0	0
Sten, lera och glas	120	19	15,8	0	15,8	0
Metallmanufaktur	150	0	0	0	0	0
Industriella maskiner	105	18	17,1	0	0	17,1
Elektronik	135	14	10,4	0	10,4	0
Transport utrustning	75	15	20,0	0	20,0	0
Övrigt	45	36	80,0	0	53,3	26,7
TOTALT	1245	366	29,4	7,5	7,8	14,1

Källa: Fölster & Pletzman (1995), "The Social Costs of Regulation and Lack of Competition in Sweden" Table F

Brist på internationell konkurrens kan ha uppmuntrat till samverkan då det varit möjligt att vidmakthålla ett effektivt samarbete över en längre tidsperiod. Även trä och papper samt industriella kemikalier pekas ut som varugrupper med en hög frekvens av kartellavtal. Tillsammans står de för ca 25 % av den totala samverkan som finns i data. I dessa fall, menar man, kan olika typer av inhemska regleringar ha skapat barriärer för nyetableringar och bidragit till kartellbildningarna.

7 Karteller efter 1993

7.1 Inledning

Nedan presenteras en genomgång av misstänkta eller dömda karteller efter den nuvarande förbudslagstiftningen ikraftträdande, och kommentarer över i vilken utsträckning samverkan inom branschen förekommit även innan 1993, med hänsyn till kartellregistret, och hur formen för samverkan i sådana fall såg ut då.⁵⁸ Många av åtalerna är emellertid fortfarande under utredning, eller överklagade och ännu inte fastställda i högre instans, och några av utredningarna har blivit nedlagda innan en prövning i rätten kunnat ske i brist på bevis. Att en

⁵⁸ Det är värt att nämna, om man vill göra kopplingar till kartellregistret, att vid konkurrensbegränsande samarbeten mellan företag där ingen av avtalsparterna har en omsättning som överstiger 30 miljoner (KKVs rekommendation 2004, misstänker att denna siffra varit större på nittioalet) anser Konkurrensverket att de tillsammans kan ha en marknadsandel på den relevanta marknaden om högst 15 procent utan att samarbetet omfattas av § 6 KL. Denna princip kallas bagatellprincipen, och innebär helt enkelt att man bortser från karteller av liten omfattning och betydelse.

kartell inte fällt i högsta instans, eller att utredningen lagts ned, behöver dock inte innebära att olaglig samverkan inte förekommit. Snarare så kan man förmoda att det faktiskt förekommit någon form av olaglig samverkan, men att det inte har varit möjligt att på ett för domstolens tillfredsställande sätt bevisa detta, då detta många gånger kan vara mycket svårt att göra.

Det kan även vara värt att tillägga att när det gäller karteller som avslöjats och angripits med stöd av nuvarande förbudslagstiftningen prioriterade Konkurrensverket de fem första åren (1993-99) inte uppspårandet av karteller. Man ansåg det istället viktigare att kartlägga den nya lagstiftningens innebörd och tillämpningar genom att i första hand behandla de ansökningar om icke-ingripandetillstånd och undantag som inkommit till verket, något som behandlas i kapitel 8.

7.2 Nuvarande förbudslagstiftning

Den nuvarande konkurrenslagen (KL) trädde i kraft 1 juni 1993, och innehåller två generella förbud: ett mot konkurrensbegränsande samarbete (6 §), och ett mot missbruk av dominerande ställning (19 §).

I 6 § KL förbjuds samarbete mellan företag om det har till syfte att hindra, begränsa eller snedvrیدا konkurrensen på ett märkbart sätt eller om det ger ett sådant resultat. Lagen ser särskilt strängt på prissamarbete, och det saknar betydelse om företagen samarbetar direkt med varandra eller via en gemensam branschorganisation etc. Avtal om marknadsdelning anses till sin natur vara konkurrensbegränsande, likaså också uppdelning av marknader i samband med anbudsgivning.

7.3 Misstänkta eller dömda karteller

7.3.1 Petroleum produkter

Statoil, OK-Q8, Shell, Preem och Hydro stämdes år 2000 av Konkurrensverket på sammanlagt 740 miljoner kronor efter att en gryningsråd mot bolagen genomförts 1999. Misstankarna som föranledde gryningsråden gällde pris och rabattöverenskommelse, och utredningen gav vid handen att företrädare för bolagen i hemlighet hade träffats, planerat och bestämt vilka priser och rabatter som skall gälla för kunderna vid inköp av bensin. STR⁵⁹ biföll 2003 delvis KKV:s talan och ändrade skadeavgiften till 52 miljoner kronor. Samtliga parter har överklagat domen till MD. I samband med att Konkurrensverkets utredning av misstänkt otillåtet samarbete på marknaden för motorbensin fann verket även information som tydde på att företagen samarbetat på ett otillåtet sätt på marknaden för dieselbränsolja. Man har emellertid inte med tillräcklig grad av säkerhet kunnat visa att de berörda företagen överträtt förbudet mot konkurrensbegränsande samarbeten, och därför beslutat om att lägga ned den utredningen.

Här är det intressant att notera att det förekom ett samarbete mellan de berörda bensinbolagen även då sammanställningen över horisontal samverkan i svenskt näringsliv 1991 genomfördes, dock i en annan form än de åtalades för. Bensinbolagen samarbetade då via Petroleumhandelns Riksförbund, och förhandlade fram marginaler till sina återförsäljare.

Det fanns inom bensinbranschen även gällande avtal i kartellregistret år 1971. Ett avtal gällde Sveriges Bensinhandlares Riksförbund, vilket kan antas vara föregångaren till Petroleumhandelns Riksförbund, där förbundet utgav cirkaprislistor på oljeblandad bensin,

⁵⁹ *Stockholms Tingsrätt* förkortas här och fortsättningsvis STR

motorfotogen, vanlig fotogen, rödsprit, rostskyddsbehandling, tvättservice, smörjservice och underhållsarbete.⁶⁰ En form av horisontalt samarbete mellan bensinmackarna, via en branschorganisation, förekom med andra ord även 1971. Andra avtal som också återfanns i registret vid samma tidpunkt gällde tio oljebolag samt deras återförsäljare. Enligt avtalen hade återförsäljarna förbundit sig att köpa hela sitt behov av petroleumprodukter från respektive oljebolag.⁶¹ I det sistnämnda avtalet rör det sig alltså om ett vertikalt avtal, som inte är av samma slag som de åtalats för. Det förstnämnda är emellertid mer intressant, då avtalets innehåll liknar det som bensinkartellen anklagats för.

7.3.2 Volvoåterförsäljare

Konkurrensverket fick kännedom om att en återförsäljare av Volvobilar skickat ett e-brev till sju andra återförsäljare i södra Sverige med uppgifter som kunde tyda på en överenskommelse om priser. Verket genomförde 2002 en gryningsråd hos ett antal försäljare, och 2003 gick ett av de inblandade företagen ut med ett pressmeddelande och medgav att konkurrenslagen hade överträtts. Konkurrensverket har lämnat in en stämningsansökan till STR på totalt 157,5 miljoner i konkurrensskadeavgift. Ärendet är fortfarande under utredning.

1971 fanns ett stort antal avtal registrerade mellan biltillverkare, bla AB Volvo, och dess återförsäljare.⁶² Avtalen mellan leverantörer och deras återförsäljare gällde bilar, traktorer samt lantbruks och industrimaskiner. Avtalen innebar i regel att återförsäljaren av leverantören givits rätt eller ensamrätt att inom ett visst område sälja av leverantören tillhandahållna produkter. Områdesuppdelningen är i de olika avtalen mer eller mindre strikt genomförd. Avtalen innehåller som regel även en exklusivbestämmelse, innebärande att återförsäljaren inte tillåts sälja andra nya produkter än sådana märken som leverantören presenterar. Vissa av avtalen stipulerar även att återförsäljaren, då han säljer produkt till annan kund i annan återförsäljares distrikt, skall betala viss serviceersättning till den verksamme återförsäljaren eller till leverantören. Detta rör sig alltså om ett vertikalt samarbete, och är inte den typ av samarbete man blivit anklagad för. Inom partihandeln var denna typ av avtal vanligt förekommande, vilket inte minst framgår av diagram 1.

7.3.3 Byggbranschen

Byggbranschen är den bransch som haft klart flest antal avslöjade eller misstänkta karteller efter 1993. Flera av de avslöjade kartellerna inom byggbranschen har varit anbudskarteller. Anbudskarteller var emellertid förbjudna redan enligt 1982 års lagstiftning och syns därför inte, i den mån de förekom, i sammanställningen över horisontal samverkan 1991. Intressant är dock att man i SOU 1991:59, s 219, skriver att "*öppen anbudssamverkan – konsortier – har ökat inom byggbranschen*", och att KL då inte kunde utnyttjas för att förhindra sådana konsortier. Det finns hursomhelst registrerade avtal som år 1971 fortfarande var gällande, och som gällde samverkan vid anbudsgivningen.

Inom byggsektorn är fåtalsdominans vanligt, och importkonkurrensen begränsad. Detta anses leda till, åtminstone i teorin, att företagen kan och vill samarbeta med varandra i syfte att försöka begränsa konkurrensen. I de grenar av byggbranschen med ett stort antal producenter, som återfinns i sammanställningen från 1991, är marknaderna ofta uppdelade geografiskt och

⁶⁰ Reg nr 1777, se Pris & Kartellfrågor 1959:9-10

⁶¹ Reg nr 1778, 2586, 2621, se Pris & Kartellfrågor 1959:9-10 samt 1970:3

⁶² Reg nr 1603, 1605, 1607, 1611, 1622, 2097-2099 och 2102-2104, 2345, 2347, 2385, 2409, 2442 och 2719, se Pris & Kartellfrågor 1956:5, 1964:3, 1969:2-3

prislistor utfärdas av en gemensam branschorganisation. Byggbranschen ser för övrigt ut att ha ett väl utvecklat nätverk via branschorganisationer.

Asfalt

2001 genomförde Konkurrensverket en gryningsråd mot, och därefter omfattande undersökning, företagen NCC, Skanska, Peab, Vägverket Produktion, Sandahls Grus& Asfalt, Percy Nilssons Byggnads, Kvalitetsasfalt i Mellansverige och Svenska Väg. Bakgrunden till undersökningen var att uppgifter tydde på en omfattande kartellsamverkan vid anbudsgivningen på ett stort antal statliga och kommunala upphandlingar av asfaltsentreprenader i Sverige under en lång tid. Företagen ska enligt stämmningsansökan ha deltagit i marknadsdelning, direkt eller indirekt fastställt priser, utbytt information om priser och volymer samt bestämt att de inför statliga, kommunala och privata upphandlingar avseende asfaltbeläggning skulle utbyta information om anbud och besluta vilket företag som skulle erhålla det aktuella kontraktet. Konkurrensverket yrkade i sin stämmningsansökan till STR på sammanlagt 1,6 miljarder i konkurrenskadeavgift. Ärendet utreds fortfarande av Konkurrensverket. En utredning inleddes samtidigt också om eventuellt konkurrensbegränsande samarbete mellan företag på bitumenmarknaden. I juni 2003 genomfördes en gryningsråd hos flera av företagen i branschen. Undersökningen grundar sig bland annat på uppgifter från Luftfartsverket om upphandlingen av den tredje landningsbanan på Arlanda och uppgifter som kom fram i verkets utredning om asfaltbeläggningsarbeten. Utredningen pågår fortfarande.

Ett intressant avtal i kartellregistret som var gällande 1971 berörde 16 företag som var verksamma inom branschen för asfaltsbeläggningar.⁶³ Avtalet gällde kvotering av nybeläggningar och underhållsarbeten på gator, vägar och flygfält, då statliga eller kommunala myndigheter var beställare. Kvoteringen var baserad på parternas konsumtion av bitumen. I avtalet framhölls att de maskinella resurserna för utförande av asfaltsbeläggningar inom Sverige konstateras vara avsevärt för stora i förhållande till de beläggningar som årligen beställes i landet. Parterna hade därför kommit överens om att ifråga om utförande av separatupphandlade bituminösa beläggningar genomföra en kvotering baserad på var och ens maskinella resurser.⁶⁴ Avtalet omfattade beläggningar på gator, vägar och flygfält, och var en anbudskartell, precis som den avslöjade asfaltkartellen ovan.

Organisationen av samarbetet ordnades på så sätt att en årlig inventering av parternas innehav av asfaltverk för varma massor, asfaltutläggare och spridartankar genomfördes. Varje part skulle sedan före decembers utgång meddela sitt innehav av berörda maskiner till en särskilt utsedd konsult, som sedan räknade fram kvoten för respektive företag. Parterna skulle så snart beställning på ett arbete erhållits lämna uppgift om detta till konsulten, med angivande av anbudssumman eller beräknad omfattning av entreprenaden. Dessa uppgifter sammanställdes sedan månadsvis av parterna. I slutsammanställningen för arbetsäsongen skulle slutgiltigt fakturavärde för under året utfört arbete upptagas. Om ett företag överskridit sin kvot under ett år skulle företaget nästkommande period vidkännas en motsvarande minskning. Företag, som under en tvåårsperiod överskridit sin kvot, var skyldiga att utge ett vite att fördelas mellan de företag som icke uppnått sin kvot. Vitet uppgick 1971 till 18 procent av det belopp varmed kvoten överskridits. Avtalets efterlevnad övervakades av ett av parterna utsett

⁶³ Reg nr 2231, se Pris & Kartellfrågor 1966:1 s 78

⁶⁴ En intressant parallell till Symeonidis (2002) är att han kommer fram till resultatet att branscher där kartellbildningar frekvent förekommer ofta karakteriseras av just överkapacitet och låg lönsamhet.

förtroenderåd, och tvister på grund av avtalet avgjordes enligt lagen om skiljemän. Avtalet kan nog sägas vara skolexempel på hur ett välorganiserat samarbete vid anbud kan genomföras, och det verkar som att man utformat avtalet precis för att lösa de problem företag som samarbetar ställs inför, och som berörts i det teoretiska avsnittet.

Byggentreprenader

I november 2003 genomförde Konkurrensverket en gryningsråd mot fyra byggföretag. Verket sökte efter handlingar som kunde bekräfta misstankarna om att företagen har kommit överens om marknadsdelning vid upphandling av byggentreprenader i Uppland. Ärendet är nedlagt.

När det gäller byggnadsentreprenader fanns det 1971 ett intressant samarbete inom ramen för Svenska byggnadsentreprenörsföreningen (SBEF), byggnadsindustrins dåvarande branschorganisation.⁶⁵ Medlemskap i föreningen kunde vinnas av välkända företag som bedrev byggnads eller anläggningsverksamhet. Medlemmarna var enligt stadgarna skyldiga att följa de beslut som föreningens styrelse fattade, och man förband sig att till föreningens styrelsens redovisa sitt handlande i vissa situationer. Medlemmar, som bröt mot gällande föreskrifter till efterrettelse, vägrade följa styrelsens beslut eller motverkade föreningens ändamål, kunde efter beslut av styrelsen uteslutas ur föreningen. Även här kan man se hur ett exempel på hur samarbete mellan företag effektivt kan organiseras, med transparens och hot om bestraffning vid avvikelser. Samarbetet gällde anbud till statliga, kommunala eller privata upphandlingar för hela den svenska byggindustrin. Branschorganisationens stadgar reglerade då medlemmarnas handlingsfrihet vid anbudstävlan, och det är troligt att det i vissa fall kunnat medföra konkurrensbegränsningar.

1971 fanns också ett avtal där Svenska Schaktentreprenadföreningen gav ut en timprislista för maskiner och förare med priser angivna som cirkapriser.⁶⁶ Detta var vanligt förekommande inom byggbranschen, något som nämnts tidigare, och resulterade i ett horisontellt prissamarbete.

Ventilation

I augusti 2001 fick Konkurrensverket besök av ABB som informerade om resultatet av en internrevision av det helägda dotterbolaget ABB Contracting. Materialet tydde på att det förekommit olagliga konkurrensbegränsningar mellan ABB Contracting och företrädare för konkurrenter och underleverantörer på marknaden för ventilationsentreprenader. Företagen var, förutom ABB Building systems, Keyvent, Nybergs Plåt och Bravida Nord. Verket genomförde en gryningsråd hos berörda företag i september 2001. Ärendet är överklagat till högre instans.

Golvbeläggning

Misstänkt kartell inom golvbranschen granskades 2000 av Konkurrensverket, men man hittade inte tillräckliga bevis för att kunna styrka brott mot konkurrenslagen. Ett större svenskt byggföretag, som misstänktes vara delaktig i branschen, vände sig till verket för att få saken utredd. Det faktum att företaget i förväg skickade ut ett pressmeddelande försvårade utredningen då de berörda företagen vid eventuellt samarbete då gavs möjlighet att dölja information som skulle ha visat på detta.

7.3.4 Plaströr

⁶⁵ Reg nr 2536, se Pris & Kartellfrågor 1970:3 s 44

⁶⁶ Reg nr 2523, se Pris & Kartellfrågor 1969:2-3 s 36

Konkurrensverket stämde 1999 plaströrstillverkarna Upnor, Svenska Wavin och KWH Pipe Sverige att betala konkurrensskadeavgift på sammanlagt 17,5 miljoner kronor. Enligt Konkurrensverket hade bolagen under åren 1993-1995 i hemlighet haft regelbundna möten för att utbyta information om försäljningsvolym och dela upp marknaden sinsemellan. Företagen hade också kommit överens om en begränsning eller ett förbud för KWH att sälja PVC-rör i Sverige. Samarbetet ansågs ha lett till högre priser på rör och att agerandet medfört en allvarlig begränsning av konkurrensen. STR biföll delvis Konkurrensverkets talan och fastställde att det skapats rutiner för att utbyta information, komma överens om priser och justera faktiska marknadsandelar. Man ansåg det däremot inte bevisat att det skulle ha funnits ett avtal om att KWH skulle lämna den svenska marknaden, samt att företagets samarbete verkligen skulle ha lett till högre priser på rör. Däremot fann man att företagets marknadsuppdelning mm. haft ett märkbart konkurrensbegränsande syfte. STR dömde 2001 företagen till sammanlagt 10,6 miljoner kronor i konkurrensskadeavgift, och MD fastställde 2003 STR:s dom.

Plaströrsmarknaden karakteriseras av hög koncentration, där Upnor och Wavin dominerar den svenska marknaden. Det kan här vara värt att notera ett avtal som ingicks 1984, där Wendia Plast AB, Ånge, i avtal med Upnor AB, Fristad, åtog sig att inte bedriva viss verksamhet avseende plaströr mm.⁶⁷ Ett annat avtal gällde två tillverkare av polyetenrör, där dessa hade en muntlig överenskommelse om gemensamma priser och rabatter.⁶⁸ Tillverkning av rör av olika slag har för övrigt ett betydande antal kartellavtal av liknande karaktär registrerade längre tillbaka i tiden, vilket har redovisats i kapitel fem, där det oftast rörde sig om ett mindre antal tillverkare med horisontell prissamverkan. Av tabell 5.5 framgår även att omfattningen av samverkan mellan företag som tillverkade rör av gjutjärn år 1967 var hög, och ur tabell 5.6 kan man utläsa att andelen kartellavtal inom metallmanufaktur var relativt hög, trots att antalet tillverkare i denna näringsgren var relativt litet.

Tillverkare av plaströr finns emellertid inte med i registret, förutom i exemplen som redovisats ovan, men som sagt ett större antal kartellavtal mellan rörtillverkare av andra material. Det fanns också, vilket kan vara värt att nämna, vid genomgången av horisontell samverkan 1991 uppgifter om samverkan mellan tillverkare av betongrör, där både marknadsdelning och prislistor förekom. Ett avtal som fanns i registret 1971 innebar att Betongrörföreningen, med omkring 140 medlemmar, utfärdade cirkaprislistor för olika slag av betongrör.⁶⁹

Rörtillverkning torde för övrigt vara en sådan marknad man i teorin kan förvänta sig att hitta karteller, nyligen (2004) har också en misstänkt internationell kopparrörskartell uppdagats inom EU, med ett svenskt företag inblandat (Boliden).

7.3.5 Övriga Sprängämnen

Fallet har karaktären av ett missbruksärende, där Nitro Nobel AB missbrukat sin dominerande ställning på marknaden i syfte att begränsa konkurrensen. Mellan 1994 och 1995 hade man använt sig av AB SweBlast, som beviljades förmånligare affärsvillkor än övriga försäljare, i syfte att eliminera importkonkurrensen från ett tyskt företag som verkade på den svenska marknaden via ett svenskt försäljningsbolag. MD dömde företagen att sammanlagt betala en konkurrensskadeavgift på 400 000 kronor.

⁶⁷ Kart reg 4410, se Pris & Konkurrens 1987 (bilaga)

⁶⁸ Reg nr 1813, Pris & Kartellfrågor 1960:10

⁶⁹ Reg nr 2654, se Pris & Kartellfrågor 1970:3, s 96

Även om fallet kanske inte kan sägas vara en ”hard core” kartell, är det ändå intressant att notera att det år 1971 pågick ett samarbete inom Stockholmstraktens Sprängämneshandlare förening (ett femtontal medlemmar med Nitro Nobel AB som konsultativ medlem). Föreningen rekommenderade medlemmarna att vid sin försäljning tillämpa av Nitro Nobel angivna riktpriiser. Ytterligare tre avtal återfanns i registret vid samma tidpunkt, som gällde sprängämnen och sprängämnen för civila ändamål. Dessa avtal gällde marknadsdelning, och Nitro Nobel var involverad i samtliga av dem.⁷⁰

Bilbärgning

I januari 2003 genomfördes en gryningsråd mot ett antal bilbärgningsföretag i mellersta Sverige. Misstankarna gäller eventuellt olagligt prissamarbete i bilbärgningsbranschen. Utredningen pågår.

Båttillbehör

STR dömde 1996 företagen att sammanlagt betala en konkurrensskadeavgift på 80 000 kronor.

Busstrafik

Under våren 2003 fick Konkurrensverket information om att det skulle ha förekommit överträdelse av konkurrensreglerna inför upphandlingen av busstrafik i Östergötland. En utredning mot fem bussbolag startades, men ärendet är nu nedlagt då man förvisso anser att det förekommit kontakter mellan bussbolagen inför upphandlingarna, men att det inte framkommit något som tyder på att kontakterna utgjorde en överträdelse av konkurrenslagen.

8 Avslagna ansökningar om undantag och beviljande för icke-ingripandebesked

8.1 Icke-ingripandebesked och undantag

Ibland kan det finnas svårigheter för företag att bedöma huruvida deras samarbete och agerande omfattas av förbuden. Fram till och med 1 maj 2004 var det då möjligt att vända sig till Konkurrensverket för att få detta klargjort, ett så kallat icke-ingripandebesked.⁷¹ Om företagen i detta läge fick avslag i sin ansökan om icke-ingripandebesked bedöms därmed agerandet ha så pass starka konkurrensbegränsande effekter att det strider mot förbuden i 6 § KL.

Om man funnit att ett samarbete mellan företag har märkbart konkurrensbegränsande effekter kan företagen ändå få undantag från förbudet i 6 § KL. Villkoret för att detta undantag ska kunna ges är emellertid att företagen kan visa att samarbetet bidrar till positiva samhällsekonomiska effekter och välfärdsvinster, och att konsumenterna får en skälig andel av den vinst som uppkommer genom samarbetet. Dessutom gäller att samarbetet inte får innehålla konkurrensbegränsningar som går längre än vad som är nödvändigt för att uppnå de positiva effekterna. För att undantag skall kunna beviljas måste samtliga av dessa kriterier vara uppfyllda. Om man beslutar att inte bevilja undantag innebär det med andra ord att man anser att förutsättningar för detta saknas. Undantag är emellertid, till skillnad från icke-ingripandebesked, tidsbegränsade.

⁷⁰ Reg nr 316, 317, 318, 320, se Kartellregistret 1949:6, s 89-92

⁷¹ Detta gäller som sagt var inte längre, utan nu är det upp till företagen själva att pröva huruvida man kan få ett undantag eller icke-ingripande besked i domstolen.

Företag som ansökt om icke-ingripandebesked eller/och undantag för samverkan, men fått ansökan avslagen, kan alltså sägas ha samarbetat på ett sådant sätt att man ansett det medföra en konkurrensbegränsning i en sådan omfattning att det strider mot § 6 KL. Sedan den nya konkurrenslagen trädde i kraft 1 juni 1993, fram till 1 juli 1999 hade Konkurrensverket sammanlagt motverkat 388 fall av konkurrensbegränsningar. Det kan därför vara intressant att titta på några av de ansökningar som fått avslag, vilken bransch det gällde och vilken typ av samarbete man hade.

8.2 Prissamarbeten

Tabell 8.1 Antal prissamarbeten som motverkats efter 1993 fram till 1999

Begränsningar i den fria prissättningen	222
Renodlade prissamarbeten	166
Fastsällande av försäljningspriser	100
Prislistor	41
Samarbeten om inköspriser	20

Källa: Konkurrensverket s rapportserie 2000:1

Den nuvarande konkurrenslagen ser särskilt strängt på konkurrensbegränsande samarbeten som rör priser. Tabell 8.1 åskådliggör antalet fall av prissamverkan som förekommit innan 1 juni 1993, och som motverkats med stöd av den nuvarande lagstiftningen. Det totala antalet begränsningar i den fria prissättningen som motverkats uppgår till 222 stycken, den vanligaste typen var renodlade prissamarbeten.

Tabell 8.2 Prissamarbeten i tabell 11 och deras fördelning på olika branscher

Bransch	Antal ingripanden
Transport	
Taxi	21
Åkerier/lastbil	10
Buss och järnväg	5
Medier	
Post	13
Film och musik	9
Grafiska produkter och tjänster	6
Annonser	5
Tele	4
Livsmedel	
Mat	16
Foder	4
Lantbruksmaskiner	3
Skog	
Skog, timmer, virke	12
Energi	
Drivmedel	13
Övrig energi	3
Bygg	
Byggmaterial	15
Anläggning	10
El och elinstallation	4
Färg	4
Cement	4
Finans och försäkring	
Försäkringar	13
Finans	10
Övriga branscher	38
Totalt	222

Källa: Konkurrensverket s rapportserie 2000:1

I tabell 8.2 framgår det hur de konkurrensbegränsningar som påverkat en fri och oberoende prissättning i tabell 8.1 fördelar sig på områden och branscher. Av tabellen framgår att byggsektorn finns med i ett stort antal fall, givetvis, med tanke på det stora antalet karteller som avslöjats efter 1993, livsmedel och drivmedel likaså. Även transport finns representerade i stor utsträckning. Intressant är även att media förekommer frekvent, något som inte framkommit tidigare. Finans och försäkringssektorn har av naturliga skäl inte berörts ovan, då kartellregistreringarna i denna bransch inte återfinns i kartellregistret.

8.3 Andra ingripanden

Nedan redogörs för några av de ansökningar om icke-ingripandebesked och/eller undantag som fått avslag.

8.3.1 Petroleumprodukter

Petroleumhandelns Riksförbund m.fl.

Konkurrensverket avslag 1995 ansökan om icke-ingripandebesked och beviljade inte undantag för samarbete vid förhandlingar rörande handelsmarginaler för försäljning av drivmedel. STR upphävde Konkurrensverket beslut och meddelade icke-ingripandebesked, men MD upphävde STR:s beslut och fastställde Konkurrensverket beslut.

Preem Petroleum AB

Konkurrensverket avslag 1997 ansökan om icke-ingripandebesked och meddelade inte undantag för konkurrensklausul. MD fastställde Konkurrensverkets beslut.

Svenska Petroleum Institutet och dess medlemsföretag

Konkurrensverket avslag 1995 ansökan om icke-ingripandebesked för företagsspecifik statistik. Beslutet upphävdes emellertid av STR, vars dom fastställdes i MD. Detta fall är lite intressant, då ett sådant samarbete verkar ha till syfte att underlätta övervakningen av varandra, något som är centralt då företag ska samarbeta både under tyst samförstånd och genom att ingå ett formellt avtal. Bensinbranschen verkar också vara en bransch som har tendenser till att vilja samverka, något som inte är helt överraskande med tanke på branschens struktur.

8.3.2 Samfärdsel

Taxi

Västerbottens Taxi AB samt dess delägare och transportörer ansökte om icke-ingripandebesked och undantag för samordnat förfarande vid anbudsgivningen avseende bud- och sjuktransporter samt flygtaxi. Konkurrensverket beviljade 1996 inte undantag och avslag ansökan om icke-ingripandebesked. Efter överklagande fastställde STR Konkurrensverkets beslut angående sjuktransporter men meddelade, efter att Konkurrensverket medgivit ändring, icke-ingripandebesked avseende flygtaxi och budtransporter. MD lämnade överklagandet utan bifall.

Taxi

Konkurrensverket avslag 1997 ansökan för taxisamordning rörande Skellefteå AB och kommanditdelägarna i Taxisamordning I Skellefteå KB om icke-ingripandebesked för samordnad taxiverksamhet inom kommanditbolag. MD fastställde Konkurrensverket beslut.

8.3.3 Skogsbolag och sågverk

Sågverksföreningen SÅGAB

Konkurrensverket biföll 1998 ej ansökan om omprövning av ett överklagat beslut att inte meddela icke-ingripandebesked och inte bevilja undantag för prissamarbete. MD fastställde Konkurrensverket beslut.

Nedre Norrlands Sågverksförening

Konkurrensverket biföll 1998 ej ansökan om omprövning av ett överklagat beslut att inte meddela icke-ingripandebesked och inte bevilja undantag för prissamarbete. MD fastställde Konkurrensverket beslut.

Skogsbolag

Konkurrensverket beslutade 1996 att inte tillåta inköpssamarbetet mellan Stora Skog, Mo och Domsjö och Munksjö i det gemensamt ägda inköpsbolaget Sydsved. Genom samarbetet hade bolagen upphört att konkurrera med varandra när de köpte sågtimmer, massaved och cellulosaflis, samt när det köpte sågtimmer. Samarbetet hindrade leverantörer och kunder att sälja till eller köpa från bara ett av företagen. STR godtog vid överklagan Konkurrensverket beslut men beviljade ett avvecklingsundantag. MD ändrade STR:s beslut endast på det sättet att tiden för undantaget förlängdes.

8.3.4 Övriga

Vivo Stockholm

Konkurrensverket avslag 1994 ansökan om icke-ingripandebesked och beviljade inte undantag för samarbete om kalkylhjälp inom Vivo Stockholm ek. för. STR fastslog 1996 verkets beslut, men MD ändrade 1997 STR:s beslut och meddelade icke-ingripandebesked.

Svenska Däckföreningen

Konkurrensverket avslag 2002 ansökan om icke-ingripande besked och beviljade inte undantag för gemensam prislista i samband med offertgivning vid servicearbeten med fordonsdäck. Konkurrensverket ansåg att serviceprislistan var märkbart konkurrensbegränsande och uppfyllde inte förutsättningarna för ett undantag. Föreningen överklagade men MD lämnade 2003 överklagandet utan bifall.

8.4 Samarbeten inom branschorganisationer som inte beviljats undantag eller icke-ingripandebesked

Vissa branscher har ett mer utvecklat kontaktnät via branschorganisationer än andra, vilket kan vara en indikation på att förekomsten av kartellsamarbete förekommer mer frekvent där. Nedan följer en tabell som illustrerar de vanligaste områdena för konkurrensbegränsningar inom ramen för branschorganisationer och som motverkats med stöd av den nuvarande lagstiftningen. Sammanställningen av antalet fall omfattar tidsperioden 1 juni 1993, fram till 1 juli 1999.

Av tabell 8.3 framgår att byggbranschen haft flest fall av motverkade konkurrensbegränsande samarbeten inom ramen för branschorganisationer, följt av transport och media. Om man betraktar tabell 8.2 så framgår det att dessa branscher förekommer frekvent även där, vilket kan vara en indikation på att samverkan inom dessa branscher är hög och att branschorganisationerna spelar en viktig roll i dessa sammanhang. Av sammanställningen över horisontal samverkan 1991 framgår också att de branscher inom byggsektorn som där fanns representerade hade i stort sett samtliga av dem en branschorganisation som samverkan

skedde via. De berörda branscherna inom byggsektorn omfattade också ett stort antal företag, och branschorganisationerna var därmed också troligtvis en förutsättning till att samverkan skulle kunna ske överhuvudtaget.

Tabell 8.3 Branschorganisationer

Bransch	Antal ingripanden
Bygg och bo	16
Transport	14
Media	13
Finans och försäkring	8
Energi	5
Skog	5
Övriga	20
Totalt	81

Källa: Konkurrensverkets rapportserie 2000:1

9 Avslutning

För många av de karteller som avslöjats efter 1993 finns det en koppling till kartellregistrets innehåll, om än i vissa fall något långsökt. Kanske är detta också en indikation på att kartellregistret, trots sina brister och knappheter, ändå kan vara en värdefull kunskapsskälla, bara det används på rätt sätt.

Som det påpekats har statistiska översikter av den typ som ovan redovisats ett begränsat värde. Och av dessa anledningar lämpar sig kanske kartellregistret mindre väl till att göra kvantitativa analyser. Det bästa sättet att använda sig av registret, när man ska studera karteller, är kanske istället att göra kvalitativa analyser, där man studerar avtalen för sig och letar efter sådana som passar in på det man har för avsikt att studera.

Litteratur och källförteckning

Allen & Overy (2004): *Cartels and Collusive Conduct*, UNCTAD/World Bank Regional Conference

Carlton & Perlof: *Modern Industrial Organisation*, Pearson international edition, fourth edition

European cartels; student reports 2000: edited by Martin Levinsohn, Lund: Faculty of Law

Fölster & Peltzman (1993): *The Social Costs of Regulation and Lack of Competition in Sweden*, U Chicago Working Papers

Goyder, D.G: *EC Competition Law*, Oxford, fourth edition

John M Connor (2003): *International Price Fixing: Resurgence and Deterrence*, First Workshop of the Research Training Network 'Competition Policy in International Markets'

Konkurrensverkets rapportserie 2000:1: *Konkurrensen i Sverige under 90-talet-problem och förslag*, Konkurrensverket

Konkurrensverkets rapportserie 2002:4: *Konkurrensen i Sverige 2002*, Konkurrensverket

Ljunggren (1911): *Ekonomiska sammanslutningar av monopolistisk natur i Sverige*; Stockholm 1911

Modin, Mats (1999): *Från Kartellregistrering till Kartellförbud I-III*, Konkurrens 1999:1-3, Konkurrensverket

SOU 1991:59: *Konkurrens för ökad välfärd*: Huvudbetänkande av konkurrenskommittén

SPKs rapportserie 1992:3: *Horisontell prissamverkan och marknadsdelning*

SPK (1970): *Storföretag och koncentrationstendenser 1963-1967*

Symeonidis, George (2002): *The Effects of Competition; Cartel Policy and the Evolution of Strategy and Structure in British Industry*, Massachusetts Institute of Technology.

Regeringens proposition 1946:264, 1981/82:165, 1992/93:56

Tidskrifter med sammanfattningar av kartellavtal och sammanställningar av kartellregistrets innehåll, källhänvisningarna syftar på årtal och i vilket häfte av respektive tidskrift.

Kartellregistret (1947-54)
Näringsfrihetsfrågor (1955-56)
Pris & Kartellfrågor (1957-81)
Marknad & Fusioner (1971-76)
Pris & Konkurrens (1983-91)

Bilaga

Hur man orienterar sig i kartellregistret:

För den som vill ta sig en titt i kartellregistret är detta kapitel tänkt att tjäna som en manual och vägkarta in i kartellregistrets värld.

Registret finns i sin helhet vid Svenskt Riksarkiv –Arninge, och utgörs av 340 volymer (som man beställer upp vid receptionen, man tillåts emellertid bara beställa upp 15 volymer per dag/person). Öppettider och vägbeskrivning, för den som tänkt bege sig dit, hittas på deras hemsida www.ra.se/ra/. Varje volym innehåller ett till flera registrerade avtal, sammanlagt 4777 registrerade karteller. Innehållet i de registrerade avtalen varierar, naturligtvis, beroende på kartellens karaktär och omfattning. Vissa kan vara omfattande och detaljerade, med prislister mm inkluderade, medan andra är av en enklare karaktär där man övergripande redogör för avtalet. När ett kartellavtal anmälts fick det ett registreringsnummer, en löpande nummerserie fördes för hela perioden 1947-93, och fördes sedan in i arkivet. Nedan finns en förteckning över i vilken volym man hittar varje specifikt konkurrensbegränsande avtal (registreringsnummer).

Hursomhelst är det ingen god ide att börja vid arkivet i Arninge om man vill se över innehållet i registret, leta upp specifika avtal, kolla vissa årtal, branscher, etc. Vad man istället kan göra, för att spara tid, är att leta upp sammanfattningarna av de registrerade avtalen. Efter det att ett kartellavtal registrerats och arkiverats gjordes en sammanfattning av avtalet, sammanfattningarna publicerades sedan i de tidskrifter som Konkurrensverkets föregångare gav ut. Innehållet och omfattningen i dessa sammanfattningar varierar, beroende på när de gjordes, avtalets karaktär osv.

Nedan följer en sammanställning över var man hittar de registrerade avtalen i sammanfattad form. Årtalen som följer tidskriftens namn anger mellan vilka år sammanfattningarna publicerades i respektive tidskrift, där man i varje specifik årgång ofta redovisar de avtal som registrerats föregående år, vilket emellertid inte alltid är fallet utan varierar från år till år. Kartellavtalets registreringsnumr är ett för varje avtal specifikt nummer och årtalet anger vilken årgång av tidskriften sammanfattningen av kartellavtalet publicerats i, och slutligen i vilken volym av respektive årgång avtalet återfinns. Samtliga av dessa tidskrifter finns på Kungliga Biblioteket (förutom ett par årgångar av Marknad och Fusioner, som slarvats bort). I hänvisningarna till de avtal som tas upp står *Reg nr* för avtalets registreringsnummer, och därefter följer i vilken tidskrift sammanfattningen av avtalet återfinns.

Kartellregistret: 1947-54

Kartellavtalets registreringsnummer:	237-256: 1949: 1
årgång: volym:	257-270: 1949: 2
	271-291: 1949: 3
	292-296: 1949: 4
1-30: 1947:1	247-250, 297-315: 1949: 5
31-88: 1947:2	316-337: 1949: 6
13, 89-112: 1947:3	338-380: 1950: 1
113-137: 1947: 4	347, 381, 382: 1950: 2
138-165: 1948: 1	341, 342, 383-396: 1950: 3
166-185: 1948: 2	397-434: 1951: 1
186-207: 1948: 4	435-472: 1951: 2-3
208-220: 1948: 6	473-539: 1952: 1-2
221-236: 1948: 7	540-608: 1952: 5-6

609-692: 1952: 7-8
693-735: 1952: 9
736-823: 1953: 1
213, 824-921: 53: 2
922-1114: 1953: 4
767-769, 807, 808, 1115-1134: 1954: 1
1135-1176: 1954: 2
1171-1222: 1954:4

Näringsfrihetsfrågor: 1955-56

Kartellens registreringsnummer: årgång:
volym:

1223-1261: 1955: 1
1262-1386: 1955: 6
1387-1586: 1956: 1
1587-1649: 1956: 5

Pris och kartellfrågor: 1957-81

Kartellens registreringsnummer: årgång:
volym:

1650-1695: 1957: 2
1696-1725: 1957: 9
1726-1753: 1959: 2
1754-1772: 1959:5
1773-1785: 1959: 9-10
1786-1800: 1960: 5
1801-1825: 1960: 10
1826, 1827: 1961: 9
1828: 1962: 9
1829-1884: 1961: 9
1885-1914: 1962: 4
1915: 1963: 2
1916-1919: 1962: 8
1920: 1963: 2
1921-2001: 1962: 8
2003-2018: 1963:2
2019: 1963: 8
2020-2036: 1963: 2
2037-2077: 1963: 8
2078-2127: 1964: 3
2128-2158: 1965: 2
2159-2231: 1966: 1
2232-2288: 1966: 10
2289-2344: 1967: 9-10

2302, 2317-2510: 1969: 2-3
2510-2674: 1970: 3
2465, 2675-2717: 1971: 2-3
2705, 2718-2868: 1972: 3

Marknad och Fusioner: 1971-76

2718 – 3327

Pris och kartellfrågor: 1957-81

3328-3411: 1978: 2-3
3412-3515: 1979: 2
3516-3618: 1980: 3
3619-3724, 3527: 1981: 3

Pris och Konkurrens: 1982-91

Kartellens registreringsnummer: årgång:
volym:

3826-3908: 1983: 3
3909-4064: 1984: 2
4065-4254: 1985: 2
4255-4403: 1986: 2
4404-4569: 1987: 2
4570-4717: 1988: 2
4718-4771: 1989: 3

Från och med 1990 blir rapporteringen mycket knapphändig över nytillkomna avtal i kartellregistret. Endast ett stycke ägnas åt detta i Pris och konkurrens 1990, och man redovisar då enbart antalet nytillkomna avtal inom någon/några specifika branscher, utan hänvisning till vilken typ av avtal det gäller osv. Sista registrerade kartellen verkar vara från 1990, då det inte finns någon med ett senare datum i den sista volymen (340) i kartellregistret. Men förutom denna är resten från 1988 eller 1989, alltså, endast en kartell har blivit registrerad senare än 1989.

Sammanfattningar och sammanställningar

För den som vill tränga in i kartellregistrets värld och söka upp specifika avtal för specifika branscher gör detta med fördel genom att söka upp sammanställningarna av det totala beståndet i Pris & Kartellfrågor 1964:8-9, 1967:3 samt 1971:8-9. Där kan man relativt enkelt slå upp då gällande avtal för en bransch genom att slå i förteckningen längst bak. En hänvisning till var den kompletta sammanfattningen är publicerad finns också.

För senare årtal än 1971 finns beklagligt nog ingen motsvarande sammanställning gjord, men i Pris & Konkurrens, där avtalen ofta redovisas i medföljande bilagor, kan man relativt enkelt söka upp avtal för specifika branscher.